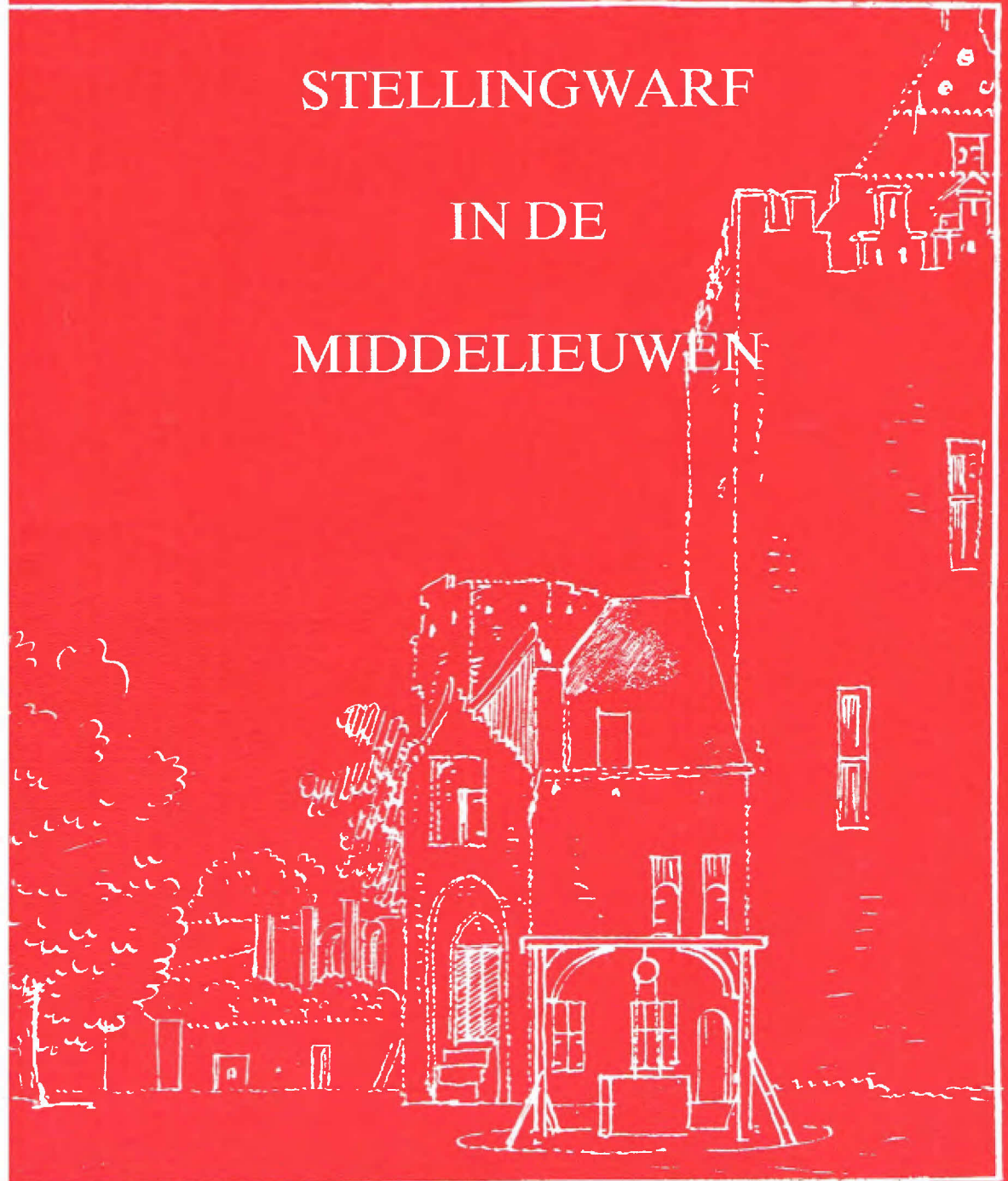

Henk Bloemhoff

STELLINGWARF
IN DE
MIDDELIEUWEN

Stellingwarf in de Middeliëuwen
Blaederboek

De sterkte van Thi'je blijkt echt niet zo sterk... In disse straotnaeme onder Stienwiek leeft de herinnering an dat oolde plakkien nog deur (bi'j de tekst op blz. 33 en 44).

Henk Bloemhoff

STELLINGWARF
IN DE
MIDDELIEUWEN

BLAEDERBOEK

Een uitgifte van de Intergemientelike Begeleidings-
groep Hiemkunde in Oost- en West-Stellingwarf
Wolvege, 1991

*Verschenen in opdracht van de gemientebesturen van West- en Oost-Stellingwarf, onder auspiciën van de Intergemientelike Begeleidingsgroep Hiemkunde in Oost- en West-Stellingwarf. Eerste oplaoge (augustus 1989): 1000 ex., twiede oplaoge (augustus 1991): 750 ex.

*Bij et omslag:

Veur- en achterop, in diapositief: schets van et bisschoppelik slot in Vollenhove (toeschreven an C. Pronk, van 1729 of even eerder; Rieksprentenkammenet, Amsterdam, inv.nr. A 1851)

Achterop: gemientevlaggen van West-Stellingwarf (boven) en Oost-Stellingwarf (onder)

**Mit daank an Sietske Bloemhoff (Stellingwarver Schrieversronte, Oosterwoolde), D. Buiter (Historische Verieninge Stienwiek e.o.), drs. E. A. van Dijk (Perveensiaol Overiessels Museum, Zwolle), dr. R. Th. M. van Dijk (Titus Brandsma Instituut, Nijmegen), G. Lantinga (Historische Verieninge West-Stellingwarfe.o., Wolvege), A.J. Mensema (Rieksarchieff in Overiessel, Zwolle), Jan de Vries (gemientehuus West-Stellingwarf, Wolvege) en dr. O. Vries (Fries Instituut RU, Grunningen) veur heur hulpe.*

CIP-GEGEVENS KEUNINKLIKE BIEBELTHEEK, DEN HAAG

Bloemhoff, Henk
Stellingwarf in de Middelleuwen : blaederboek / Henk Bloemhoff. - Wolvege [Wolvega] : Intergemientelike Begeleidingsgroep Hiemkunde in Oost- en West-Stellingwarf ; Oosterwoolde [Oosterwoolde] : Stichting Stellingwarver Schrieversronte. - III.
ISBN 90-6466-058-1
Siso frie 938 UDC 949.271"04/14"
Trefw.: Stellingwerf ; geschiedenis ; Middeleeuwen

**Verantwoording illestraosies e.d.: p. 6, 46, omslag: Rieksprentenkammenet, Amsterdam; p. 9: neffens Daan en Blok 1977; p. 12, 13 (boven): Stichting Historisch Boerderij-onderzoek, Arnhem; p. 13, onderan: fem. Homma, Steggerde; p. 2, 14, 42: Sietske Bloemhoff; p. 24: uut Postema 1987; p. 26: Rieksarchieff in Friesland; p. 34, 36: uut Van Buren Schele 1836; p. 40: Rieksarchieff in Utrecht; p. 48, 50: naor Vries 1986; p. 56: kopie in bezit van dr. O. Vries; p. 60: uut Van der Molen 1977; p. 62, 66 en vlaggen van de achterflappe: de gemientebesturen van beide Stellingwarver gemienten; p. 64: Fries prentenkammenet, Liwwadden; p. 70: UB, Leiden.
copyright 1989/1991 en zetwerk: Henk Bloemhoff, Oosterwoolde
Kaortverzorging: Geert Lantinga, Wolvege
Drok: Van der Meer bv, Oosterwoolde
ISBN 90-6466-058-1*

Veurof

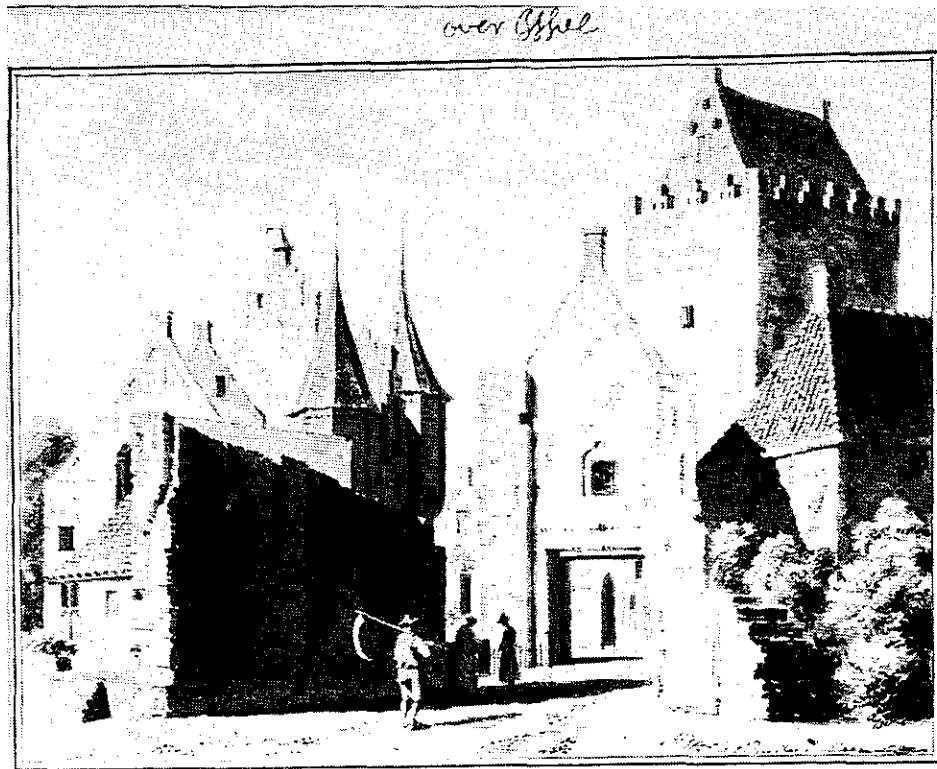
Dit boekien is in 't eerste plak bedoeld veur belangstellende leerlingen uut de groepen 7 en 8 en et passienel van de basisschoelen in de regio Stellingwarf. De betrokkenen bij et hiemkunde-onderwies zaggen dat d'r groot gebrek an infermaosie was wat oonze geschiedenis anbelangt. D'r was veural verlet van een lopend verhael over de poletieke ontwikkeling van Stellingwarf in de Middelleuwen. Die bepaolde, lange leden, de biezondere pesisie van Stellingwarf búten Friesland, en now nog altied in die perveensie. Nog los zien van et Stellingwarfs en aander kultuurgoed dat de gemienten Oost- en West-Stellingwarf et eigen gezicht gef, maekt ok die dudelik waaromme oons gewest as Nedersaksisch te beschouwen is. D'r bliekt ja een sterke baand mit Noordwest-Overiessel en Drente te wezen wat et kom-of angaot.

In disse uutgifte is de veurnaemste infermaosie bi'jmekeer zet. Die vien ie eers allienig - verspreid - in artikels en boeken, en daor is soms mar muulik an te kommen. Now en dan is d'r hier ok spraake van eigen of ni'je inhooldelike inbreng. Wat et laeste angaot doelen we op gegevens uut artikels en boeken die nog mar weinige bekend binnen, en op illestraosiemateriaol dat niet of dat nog mar zelden eerder bruukt wodde. Dat disse uutgifte is ok veur aandere belangstellenden van belang.

Hoe lees ie dit boekien? Et lopende verhael volg ie tussen de strepen die, om te beginnen, boven- en onderan blz. 7 staon. Aj' willen kuj' dat spoor, meest op 'e rechter bladziede, de hieltied volgen. Tussendeur, vaeks op 'e linkerbladzieden, staon brokkies infermaosie over onderwarpen as et wark van de stelling, klokkestoelen en zo wat henne. Krek as 'echte illestraosies', die we vanzels ok hebben! Dat ie kun dit boek ok as een blaederboek beschouwen. Iepakken dan een heufdstokkien van dit, een illestraosie van dat of een stokkien tussentekst, al naor gelang.

Om bepaolde dörpen en streken liggen te weten, is veural et kaortien van blz. 16 van belang. De veurnaemste boeken en artikels over oons onderwarp wo'n nuumd op blz. 78-79. De titels daor we et meeste uut haeld hebben, gavven we een steerntien.

Verscheiden personen hebben op 'e ien of aandere maniere hulpen. Mar allienig óons is et netuurlik an te rekenen awwe argens wat verkeerd staon hebben, of as we te min biezunderheden geven. Die personen wo'n nuumd op 'e bladziede hiernaost. We bin heur ommeraek erkentelik!

Zo zag in 1730 et kesteel van de bischop van Utrecht in Vollenhove d'r van veuren uut. De Stellingwarvers belegerden et in 1309, mar konnen de grote toren, de 'donjon', krek niet innemen.

Naor deskundigen annemen is dit een waarhiedsgetrouwe tekening. Hi'j is van Abraham de Haen, naor een schets van die zien kompagnon Comelis Pronk. Anwezig in et Rieksprentenkammenet in Amsterdam, mit vrundelik goedvienen. Archiefnummer A 4396.

Lange, lange leden...

Ja, dat is haost alles wel, daor we hier over vertellen zullen. Vule langer leden as dat ie, je oolden en je grootoolden heur nog veur de geest haelen kunnen. Dingen daor ie allienig nog wat over geweerd wouden kunnen in oolde geschriften. Hokke geschriften as dat dan wel binnen? Now, haost altied gaot et om officiële pepieren van et laansbestuur of van de kärke. Papier? Dat klopt niet hielemaole, want et gaot meerstentieds om perkement. Inderdaod: we willen et mit je hebben over... de Middelleuwen. Dat is te zeggen, over oonze woonomgeving in die tied, over et kleine laantien Stellingwarf. Daor bin laeter oonze beide gemienten Oost- en West-Stellingwarf uut votkommen.

Zokke echte oolde 'oorkonden' daor we krek op doelden, die hoefden we niet allegeer zels te lezen om je toch wat vertellen te kunnen. Dat hadden aanderen al veur oons daon, en dus ok veur jow. Dat is mar goed ok, want ze bin vaeke een flink aende buten oonze streek te vienen, zoas in et Rieksarchief in Utrecht. Ok bin ze vaeke in et Latien schreven, of in een oold Nederlaans, Nederduuts, Hoogduuts of Fries dialekt, en dat lest niet altied lieke vlot. Perbeer mar es, die tekst op bladziede 72! Daor ziej' dan ok nog de gewone letters zoas wi'j die op 'e typemesienen hebben, en niet de schriefletters uut et echt. Gelokkig mar, want die schriefletters bin somstieden slim muulik. Bekiek de riegels op de bladzieden 40 en 56 van dat mar es. Daor hewwe een peer foto's ofdrokt van echte oolde haandschriften die alles mit oonze geschiedenis van doen hebben.

Now hej' alvast even pruvén kund waor we mit an de gang willen. Mit een stokkien belangrieke geschiedenis van jow en oonze woonomgeving, Oost- en West-Stellingwarf dus, of kotweg *Stellingwarf*. Trouwens, waaromme die twie menieren om oons gebied an te dudén aenlik? Et meerste van vandaege-de-dag kuj' begriepen deur de geschiedenis d'r van te weten. Zo is et mit die naeme,

en zo is et ok mit een hieleboel aandere dingen diej' je over oonze streek ofvraogen kunnen. Om antwoord te geven op zok soorte van vraogen, daor willen we mit dit boekien op an. Dan zal ok blieken, waaromme Stellingwarf aenlik een biezunder gebied is!

'Eigen', dat hangt d'r vanof!

Ja, in een hiel biezunder gebied wonen we, dat meugen we rustig zeggen. Zo praoten de meensken hier vanoolds gien Nederlaans of Fries. Dat zoj' aenlik verwaachten, omdat Stellingwarf in Nederlaand ligt en ok in Frieslaand. Mar nee, ze praotten hiere Stellingwarfs, en dat wodt deur een boel meensken nog altied daon. Et Stellingwarfs is een tael die vule meer weg het van et Drents en et Overiessels as van et Nederlaans en et Fries. Dat komt, oons Stellingwarfs is ok een Nedersaksische streektael, krek as et Grunnings, et Drents, et Overiessels en bepaolde Gelderse streektaelen. Et Stellingwarfs wodt ok praot in Noordwest-Overiessel en in een flinke raand van Zuidwest-Drente. Stellingwarf is dus aenlik een Saksische streek in de perveensie Frieslaand.

De dörpen, et laand, de bos en de heide liggen d'r vaeke wat anders bi'j as in Drente, Overiessel of veerderop in Frieslaand. Kiek ie naor de hiele oolde, 'Stellingwarver' boerderi'jen, dan lieken die slim op etzelde soorte in Drente en Overiessel. 'Saksische boerderi'jen', hebben ze et dan ok wel over. Blaeder mar es naor de bladzieden 12 en 13. Daor ziej' veurbeelden van de 'oolde Saks'. Aj' je d'r wat beter in verdiepen, dan kuj' uutvienen dat dat soorte van boerderi'jen ok op 'e zaandgronden van et Friese Frieslaand te vienen was. Aorig is ok om te weten dat d'r in oonze gemienten vroeger Saksische boerderi'jen veurkwammen daor ok weer een stokkien Friese meniere van bouwen in te vienen was. Lees ok mar es de tekst bi'j de plaeties van die oolde boerderi'jen.

En dan de klokkestoelen! Die kommen in de Stellingwarven een boel veur. Mar ok bin ze te bewonderen in aandere dielen van

Streektaelen in Nederlaand

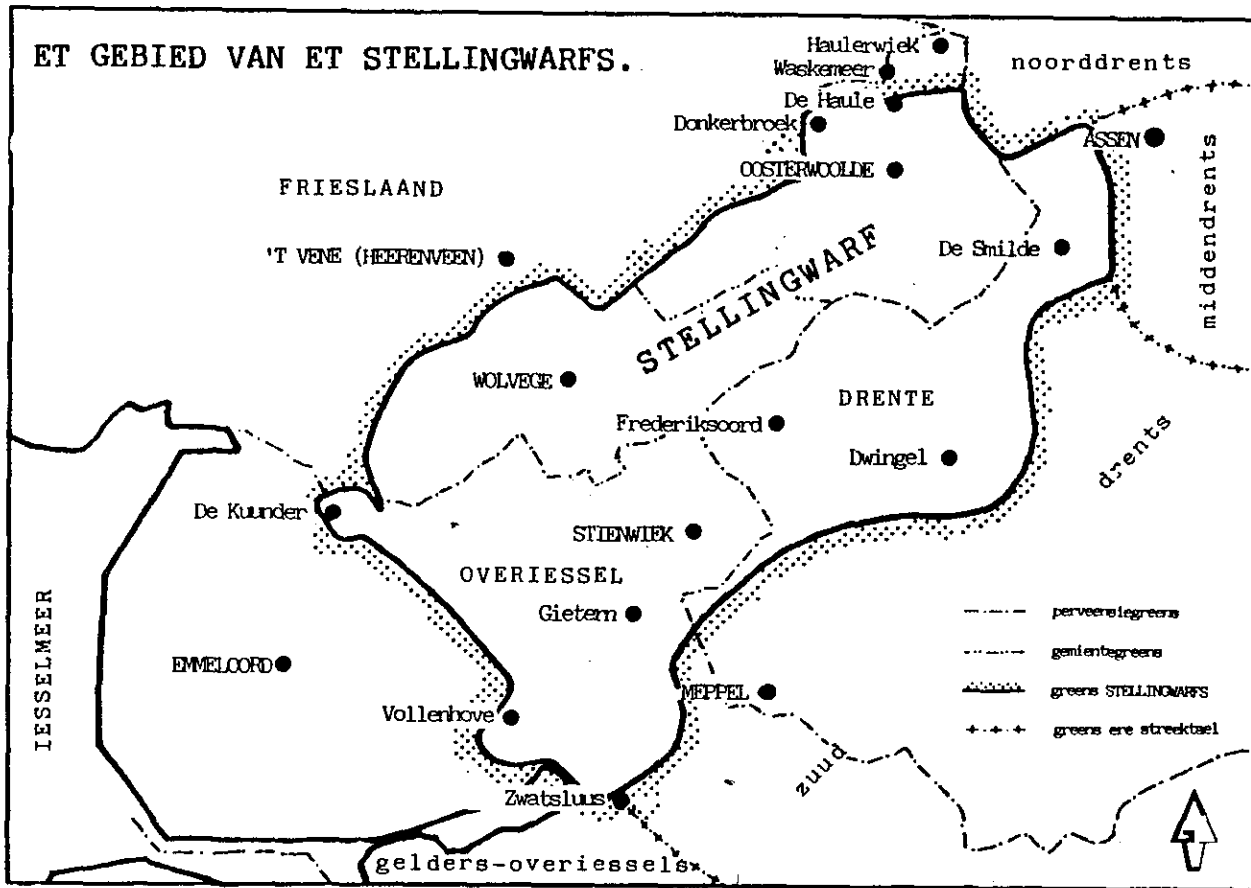
Op et kaortien hieronder kuj' de dialektgebieden zien die we in Nederlaand hebben. De veur oons belangriekste naemen van die streektaelen geven we hiemaost. De getallen lopen op en geven zo de graod an van verschil mit et Nederlaans. Et Stellingwarfs het no. 22 en is appat angeven. De greenzen van et Stellingwarfs ziej' nog dudelijker op blz. 10.

De streektaelen 18 t/m 26 bin 'Nedersaksisch' en lieken zodoende ok op taelen die in et angrenzende pat van Duutslaand praot wodden.

5. Westfries-Noordhollaans
6. Utrechts-Alblasserwaards
13. Zuudgelders
18. Vehuws
19. Gelders-Overiessels
20. Twents-Graafschops
21. Twents
22. Stellingwarfs
23. Zuuddrents
24. Middendrents
25. Kollumerlaans
26. Grunnings en Noorddrents
27. Fries
28. Bildts, Stadfries, Midslaans, Amelaans

Hier ziej' de taalgrenzen van et Stellingwarfs nog van wat dichterbij!

Frieslaand, in Noordwest-Overiessel en in inkelde plakken in Grunningen en angrenzend Drente. Typisch veur oonze streken bin ze, mar toch aenlik ok weer niet. Niet iens veur Frieslaand en omgeving, want ok in Zweden vien ie ze bi'jveurbeeld.

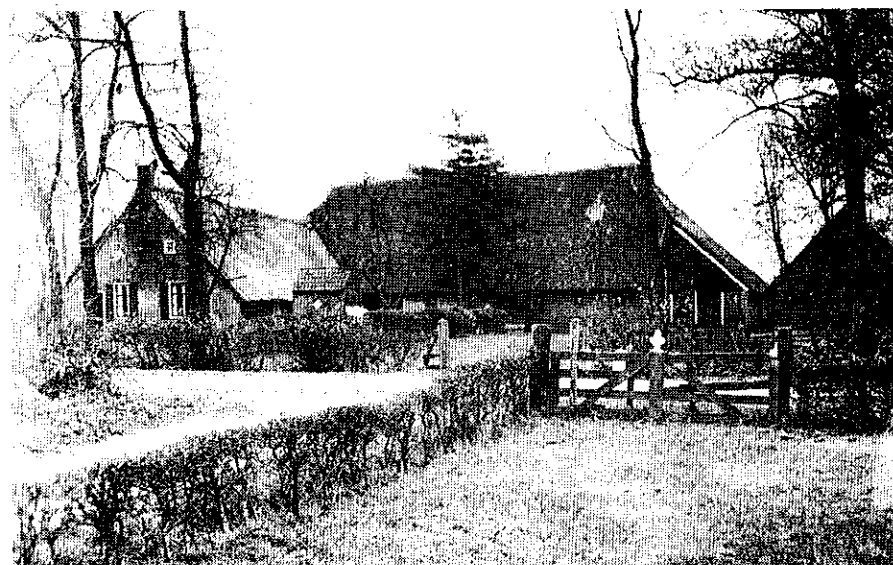
Wat blift d'r dan aenlik ál over as appat, as biezunder veur oons gebied? Want daar zollen we naor op zuke! Now, dat is de tael, et Stellingwarfs, daar we dit boekien in schrieven, én dat is de biezondere geschiedenis van Stellingwarf. Wi'j mar uutweiden en uutweiden! Dáór wollen we et aenlik alsmar over hebben, over die geschiedenis! En dan ok nog in et Stellingwarfs. Dat lees ie ók niet elke dag! Mar ie kun et vanzels ok van de aandere kaante bekieken, en dikke tevreden wezen! Want tot hier an toe bi'j' al kommen! Of niet dan! An now toe lokt et je dus aorig. Dat komt zo. Neem now dat *lokken*. Dat is zo ongeveer etzelde as et Nederlaanse woord *lukken*. En *tevreden* is al hielemaole krek liek schreven as in et Nederlaans. Zokke overienkomsten hej' al gauw deur, aj' now zels van et Nederlaans of van et Stellingwarfs uut daenken. Mar netuurlik bin d'r ok hiel wat woorden die heur niet zo makkelijk begriepen laoten. Zoas *slim* en *ommeraek*, twie woorden die *erg*, *in sterke mate* betekenen.

Hielemaole wat appats, dat Stellingwarfs? Nee dus! En: ja, toch ok wèl! Zoas die lange è-klaank in 'Et waeter klaetert tegen de glaezen!'. Een verschil mit et Drents en et Overiessels, want die hebben in die woorden een lange a-klaank of een lange ò-klaank. En zo is d'r wel meer. De verschillen mit et Fries bin anders, en vaeke vule groter. Zo het et woord *dienst* in et Nederlaans allienig de *ie* wat kotter as in et Stellingwarfs, mar et Fries het *tsjinst*.

Niet minder, niet beter, allienig een betien anders. En zo is et ok mit de geschiedenis. Ok in aandere streken haj' vaaste gewoonten om recht te spreken en veur et besturen. Hier gong et een hiele poze op oonze eigen meniere toe, mar die verskilde toch ok weer niet zó bot van aandere gebieden. Of oonze gewoonten van bestuur en recht toch niet een betien beter weren as argens eers? Dat is zoe'n muuilike vraoge... Daar zeggen we mar niks over. Mar

Saksische boerderi'jen

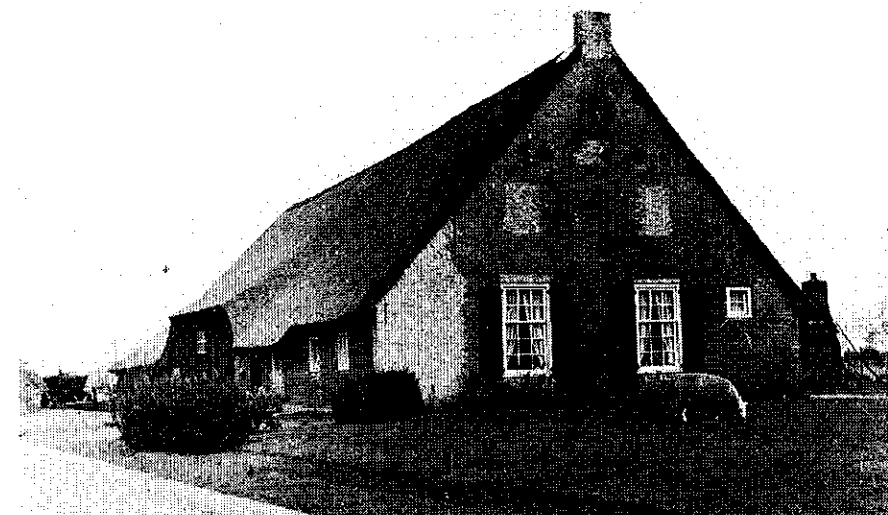
Vanoolds kommen bi'j oons, en warschienlik in praktisch et hiele gebied, 'Saksische' boerderi'jen veur. Die wo'n ok wel as 'hallehuzen' anduded en ze bin kenmerkend veur et oosten van Nederland. Ok in Stellingwarf haj' oorspronkelijk, krek as veerderop in Oost-Nederland, een 'los hoes', zoas ze dat in Twente numen. Van Oost-Stellingwarf weten we dat in elk geval wel zeker. In zokke huzen haj' gien scheidung tussen de woonofdieling en de bedrieffofdieling. In oonze ieuw kommen ze niet meer veur. Et 'ooldste type' hier bi'j omme vien ie in Stellingwarf ok niet meer in de echte oolde staot. Dat het een 'centrale potstal' en mist opslagruunte op 'e grond veur huj enz. Hieronder ziej' zoe'n iene, mar now mit een dwasschure, die neffens een Friese maniere bouw is. Daor blickt weer es aorig uut dat Stellingwarf stieftegen Friesland an ligt, en in sommige opzichten een overgangsgebied is. Disse plaets ston in Ni'jberkoop en is in de jaoren vieftig ofbreuken. Die dan kommen (blz. 13) tonen de volgende ontwikkeling. Et gaot om et 'dwasdeletype', mit ien of twee delen dwas op 'e lengterichtung (vandaor ok de grote baanders op 'e zied), en alles onder ien dak. Dit wodt ok wel et Stellingwarver type nuumd, omdat et heufdzaekelik in oons gebied veurkwam. De eerste plaets ston in Makkinge en is jaoren leden ofbraand, de tweede (ok op blz. 13) kuj' now nog restaureerd en wel, in Steggerde bewonderen. Op gepaste ofstaand netuurlik! De Stellingwarver boeren gongen mit de tied mit, dat op 't heden kuj', veur zoveer we weten, allieend nog aorig geve Saksische boerderi'jen zien in Berkoop (twieje!), in Buil en in Steggerde.

Saksische boerderi'je mit dwasschure uut Ni'jberkoop (bouwd in de achttiende ieuw en ofbreuken in de jaoren '50).

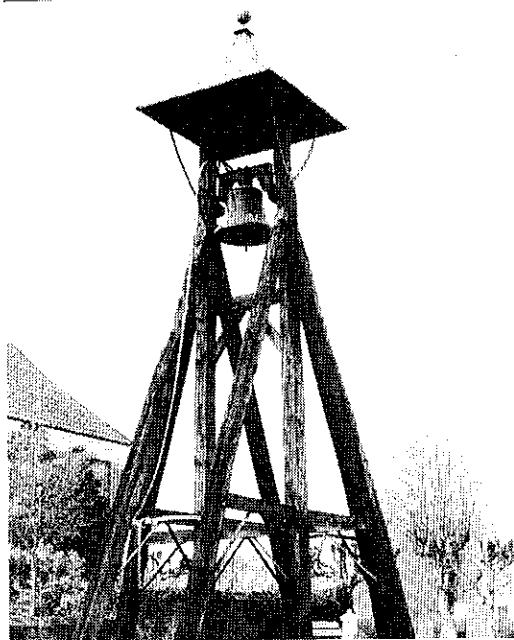
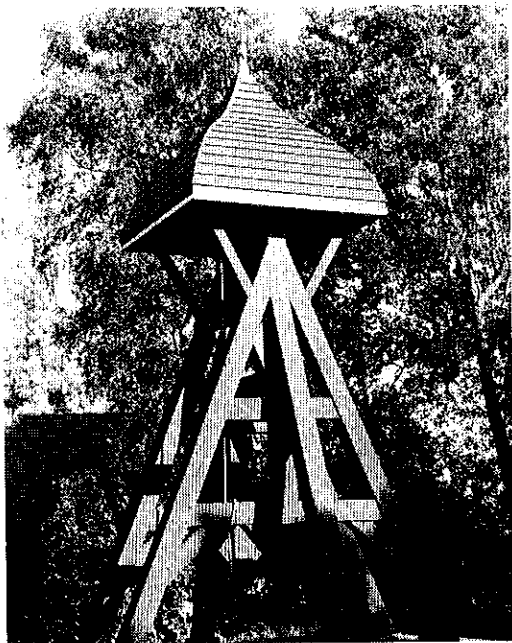
Saksische boerderi'je van et Stellingwarver type uut Makkinge, in 1662 bouwd en jaoren leden ofbraand.

Stellingwarver plaets die d'r nog al staot, in Steggerde! De foto is van veur ni'je restaurasies, en van nao die in 1959. De eerste bouw het in 1731 west.

Klokke- stoelen

Klokkestoelen, zoas die van Nijhoolt-woolde (zie hier-naost) bin ok slim eigen an oonze streek. Ie kun oons gebied d'r haost an herkennen, dat zodoende bruukt de gemiente Oost-Stellingwarf him in een beeldmark (zie blz. 66). Veerderop in Friesland kommen ze ok veur, en ok in een stokkien van Noordwest-Overijssel en in inkelde plakken in Grunningen en Drente. Vlak bezuden de greens tussen Drente en Overijssel ligt IJhorst, in de gemiente Staphorst (ok: 'Stappes'). Van daege-de-dag vien ie daor de zude-likste klokkestoel van oons laand. Die mos even op 'e foto, vunen we. Zie hier-naost!

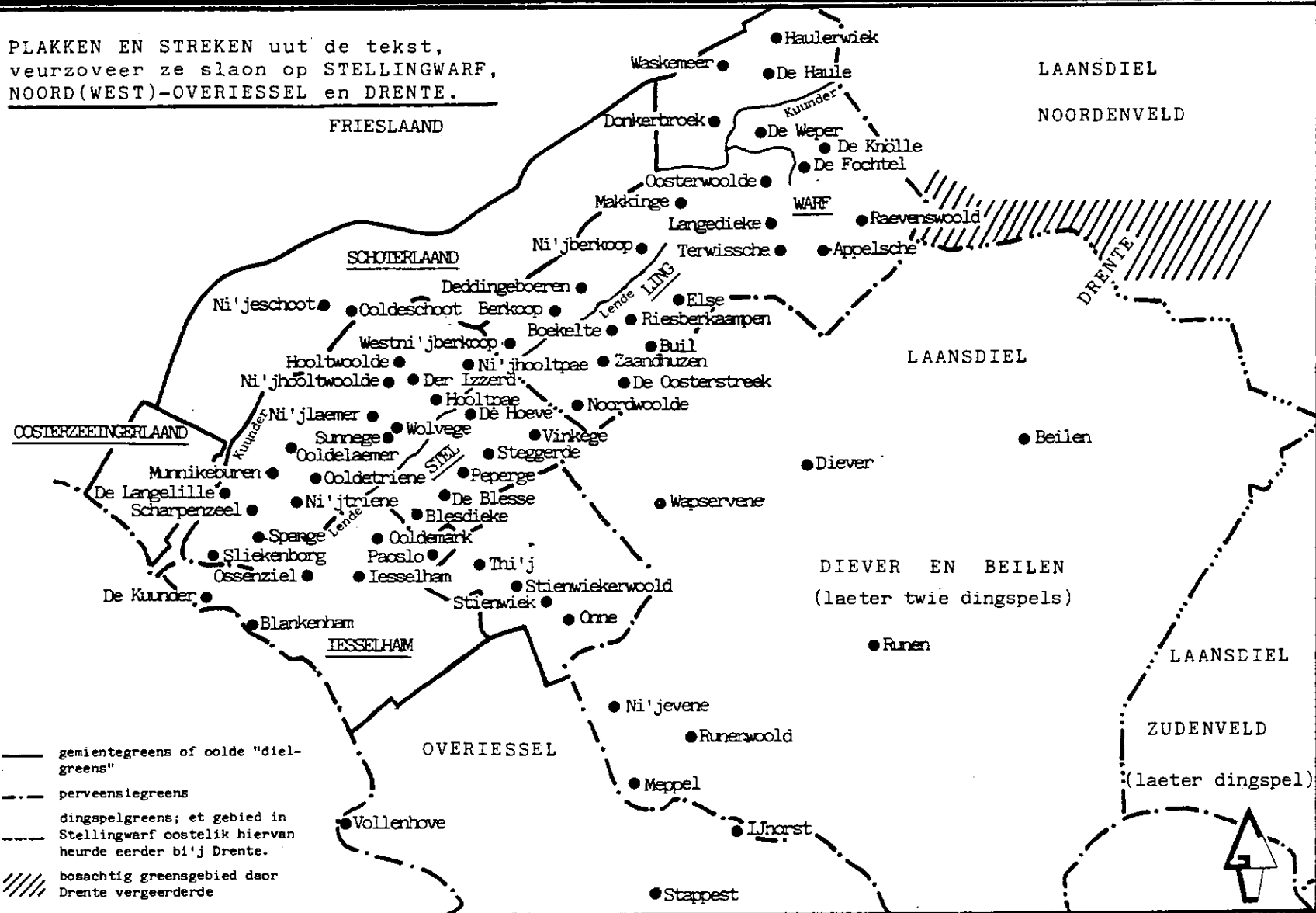
et is wel aorig om wat van dat oolde Stellingwarf te weten. Want ie kun d'r elke dag aenlik nog wel mit te maeken kriegen. Al zij' d'r niet altied arg in hebben! Ok is et aorig om wat over te vertellen. Dat doen we, zoas we al blieken leuten, uut aandere boeken en tiedschriften weg. Die bin niet in 't eerste plak veur kiender schreven, mar ditte is daor wél veur bedoeld. We zullen oons best doen om et een betien dudelik uut te leggen. As jim, kiender, toch wat niet dudelik is, kuj' je juffer of meester netuurlik even vraogen. Die kan haost altied wel geweer wodden waj' weten willen of waor aj' zels wat vienen kunnen. Want de begeleidingsgroep hiemkunde, die zorgd het veur et uitgeven van dit boekien, het een hiele list mit goeie boeken en artikels over de Stellingwarven opsteld. Die 'Bibliografie van Stellingwarf' kan elkeniene tot hulpe wezen.

Mar now gaon we dan écht uut aende. Wát? Uut aende?

Naor Drente!

Naor Drente? Wat daore dan te doen, zij' daenken. En we zollen et over de geschiedenis van Stellingwarf hebben! Krek, daor hej' ok geliek an. Mar now is et zo, dat de geschiedenis van Stellingwarf ok buten oonze streken speult. Gek, hen? Now nee, toch niet zo. Want véúr 1150 beston Drente, al was et wel een dudelike ienhied, uut drie grote stokken. Et Noordenveld en et Zuidenveld bin ok veur niet-Drenten nog wel bekende naemen. Et westelikste pat is de naeme niet meer van bekend, mar et hadde Beilen en Diever as belangriek plakken (vgl. et kaortien op blz. 16). Belangriek, omdat et hiele oolde perochies weren, daor laeter weer aandere perochies uut vot kwammen, ok in oons gebied. Zo zollen Buil en Noordwoolde in de gemiente West-Stellingwarf ooit as perochies van Diever ofsplittst wezen. Dat de al anwezige gemienschoppen kregen een eigen karke en wodden zodoende meer dörp. Ok de dörpen die now in Oost-Stellingwarf liggen hebben ooit bij etzelde westelike stok van Drente heard, mar daarover douk meer.

PLAKKEN EN STREKEN uut de tekst,
veurzoveer ze slaon op STELLINGWARF,
NOORD(WEST)-OVERIESSEL en DRENTE.

- gemientegrens of oolde "diel-greens"
- - - - - perveensiegrens
- · - · - dingspel-greens; et gebied in Stellingwarf oostelik hiervan heurde eerder bi'j Drente.
- //// bosachtig greensgebied daor Drente vergeerderde

Hiele Drente, de stad Grunningen en laand daor bi'j omme heurde al veer veur et jaor duzend de Duutse keizers of keunings an (zie ok blz. 20). Die hadden dat kregen deur Karel de Grote op te volgen. Karel hadde, doe hi'j in 768 op 'e troon kwam, et westelike pat van Nederlaand al. Oostelik van de Iessel begon et machtsgebied van de Saksen, en oostelik van de Lauwers woonden Friezen. (Daenk an et Lauwersmeer van now; trouwens, ok westelik van de Lauwers woonden Friezen.) Die gebieden heurden him niet an. Mar in 804 hadde Karel et hiele Saksenlaand d'r veurgoed onder. Niet wis is of Drente tot die tied bi'j et machtsgebied van de Saksen heurde, mar Karel de Grote kreeg et in ieder geval wel onder zien bestuur. Dat zien opvolgers, Duutse keunings of keizers (zie ok blz. 20), hadden et ok in hanen. Dat wil zeggen, uut naeme van zoe'n 'hoogste baos' regeerde d'r een graaf. In karkelik opzicht hadden de bisschoppen van Utrecht et d'r veur et zeggen.

Now weej' misschien wel dat bisschoppen in die tieden lang niet altied aliend karkelik bestuurden. De gewone regering was ok nog al es in heur hanen. Ze hadden dan ók de funktie van graaf, en bestuurden uut naeme van keizer of keuning. Zo wodde de bisschop van Utrecht in 1046 graaf van Drente, en de bisschoppelike karke van Utrecht kreeg in 1040 de bestuurlike en rechterlike macht over de stad Grunningen en daor bi'j omme. En in 944 al gaf de Duutse keuning Otto I an de bisschop van Utrecht de 'pagus forestensis'.

Lao'we mar zeggen dat et om et recht gong om in een bepaold, nog niet anmaekt gebied te jaegen, en daor over de woeste grond te beschikken. Et gebied daor die muulike Latiense woorden op slaon, daor liggen now Wapservene, Ni'jevene, Stienwiek en Stienwikerwoold (zie et kaortien op blz. 16). Mar ok et ooldste, westelike Stellingwarf heurde d'r bi'j (zie blz. 23-25), en misschien ok de streek van Runerwoold en Meppel. Lichtkaans was dat hiele gebied veur de tied eigen bezit van de keuning of keizer. Misschien ok hul et op mit die zien rechten om d'r te jaegen en et ontginnen te laoten. Toch vul et ooit onder iene van zien graven, Everhard.

Dat Wapservene, Ni'jevene, Runerwoold en Meppel now in

Wanneer was oons dörp d'r al?

Hiel aorig is et om nao te gaon wanneer een bepaold dörp al beston. Zoks weten we zelden percies. Mar vaeke weten we wel wanneer een dörp veur de eerste keer nuumd wodt in hiele oolde bronnen.

Veur zoveer we naogaon kunnen, zit et mit de Stellingwarver dörpen ongeveer zó: in 1504, et jaor dat Stellingwarf bi'j Frieslaand daon wodde, laggen d'r tien dörpen in et gebied daor now Oost-Stellingwarf ligt, as we et verdwenen Westni'jberkoop niet mittellen, en twintig in 'West-Stellingwarf'. Eerst geven we de Stellingwarver naeme d'r van, dan de Nederlaanse, dan et ooldste jaortal en dan... veur de aorigheid ok hoe die naeme in et ooldste vienplak van veur 1500 schreven wodde. Daenk d'r omme: daor kuj' niet zo mar uut ofleiden dat die naeme ok percies zo zegd wodde. In de 19e en 20e ieuw kwammen d'r nog negen dörpen bi'j. Die hebben we tussendeur ok nuumd, mit et jaor van et officieel dörp wodden. We beginnen mit West-Stellingwarf.

Blesdieke - Blesdijke - 1384 - Bleesdike

Buil - Boijl - 1320 - Boylo

De Blesse - De Blesse - 1951

De Hoeve - De Hoeve - 1938

De Langelille - Langelille - 1963

De Oosterstreek - Oosterstreek - 1988

Der Izzerd - Ter Idzard - 1320 - Ydzerde

Hooltpae - Oldehooltpade - 1204 - Holenpathe

Hooltwoolde - Oldeholtwolde - 1320 - Oldeholtwolt

Munnikeburen - Munnekeburen - 1320 - Monckebure

Noordwoolde - Noordwolde - 1408 - Noortwolde (vermoedelik)

Ni'jhooltpae - Nijeholtpade - 1399 - Nieholtpade (vermoedelik)

Ni'jhooltwoolde - Nijeholtwolde - 1320 - Nieholtwolt

Ni'jlaemer - Nijelamer - 1320 - Nieulameren

Ni'jtriene - Nijetriene - 1320 - Nieuwestrinde

Ooldelaemer - Oldelamer - 1320 - Oldenlameren

Ooldetriene - Oldetriene - 1320 - Oldentrinde

Peperge - Peperga - bron uut 14e ieuw - Peperghoe

Scharpenzeel - Scherpenzeel - 1245 - Scarpensele

(vervolg op blz. 20)

Drente liggen, lat zien dat dát gebied anmaekt is van Drente uut. Mar de bisschoppen leuten de streek veural van de midden uut ontginnen. Daor maekten ze van Stienwiek, dat allicht al beston (zie blz. 42), een soort bestuurscentrum. Van daoruut perbeerden ze heur gebied in de macht te holen. Ok et gebied daor West-Stellingwarf nów ligt, mar zonder Noordwoolde en Buil, zol van Stienwiek uut gaondeweg veerder maotschoppelik inricht wezen en ontgonnen. Veul plakken daore wodden zodoende meer 'echt dörp'. Veural deurd dat de karke van Stienwiek d'r appatte perochies ofscheidde. Dat dat gebeurde dudet d'r op, dat d'r gaondeweg meer meensken in oons westelike gebied kwammen te wonen. En dat gebied hiette... Stellingwarf. Al koj' die naeme eerst tegen in een bron van 1309. Die oorkonde drokten we of op blz. 40.

Et anmaeken van et gebied dat de Duutse keuning de bisschoppen dus in een soort van beheer geven hadde, begon ok van Vollenhove uut (zie de kaorte op blz. 16). Dat was eerst een soort militaire post van heur. D'r wodde ok van De Kuunder en omgeving uut ontgonnen, een graafschop in die tied. En van et verdwenen streekdörp Iesselham uut. De gemiente Iesselham van now is d'r naor nuumd (heufdplak: Ooldemark). Spietig, mar we weten niet waor al die ontginners veural weg kwammen. Vollenhove, dat dus, krek as Stienwiek, *niet* bi'j Drente heurde, is slim belangriek veur oonze geschiedenis. Dat we gaon daor eerst ok even henne!

Naor Vollenhove!

Et was dus et doel van de bisschoppen om van Stienwiek en Vollenhove uut de Kop van Overiessel en ok oons westelike gebied in een vaaste greep te kriegen en te holen. Op et gebruik van de woeste grond deur de boeren kunnen ze flink wat verdienen. En veural via Stienwiek kwam d'r meer laand van heur in gebruik. Omdebij 1165 leut bisschop Godfried van Rhenen et beroemde slot van Vollenhove bouwen, op een plak daor eerder al een soort

(vervolg van blz. 18)

Slikenborg - Slijkenburg - 1987; al nuumd in 1398 as Slikenborch
Spange - Spanga - 1320 - Spanghe
Steggerde - Steggerda - bron 14e ieuw - Steggherde (vermoedelik)
Sunnege - Sonnega - bron uut de 14e ieuw: Sonneghoe; in 1320:
Oostrinde
Vinkege - Vinkega - bron uut de 14e ieuw: Vinckeghoe
Wolvege - Wolvega - 1320 - Wluegho
Zaandhuizen - Zandhuizen - 1988
En dan de dörpen in Oost-Stellingwarf:
Appelsche - Appelscha - 1247 - Appels
Berkoop - Oldeberkoop - 1228 - Brokope
De Fochtel - Fochteloo - 1408 - (vermoedelik) Fochtlloe
De Haule - Haule - 1313 of 1343 - Haula
Donkerbroek - Donkerbrbek - 1408 - Dunc- of Dombroeck
Else - Elsloo - 1408 - Elsloe
Haulerwiek - Haulerwijk - 1880
Langedieke - Langedijke - 1542/1543 - Langedyck(e); plm. 1500:
Laigedick
Makkinge - Makkinga - 1463 - Mackinghe
Nijberkoop - Nijeberkoop - 1320 - Ostbrockop
Oosterwoolde - Oosterwolde - 1218 - Ostwalt
Raeenswoold - Ravenswoud - 1952
Waskemeer - Waskemeer - 1953

Keizer of keuning...

Ie lezen vaeke over Duutse keizers of keunings. Hoe as dat zat? Karel de Grote hadde zoe'n groot en belangriek riek, dat et veul weg hadde van een keizerriek van de oolde Romeinen. Dat hi'j wodde in 800 deur de paus kroond tot keizer, en zien Duutse riek hiette vervolgens vaeke 'Et Heilige Roomse Riek'. Zien opvolgers hietten (Rooms) keuning, en, nao kroning deur de paus, keizer.

borg van hoolt ston. Tegen de Friezen dee hi'j dat veural. Hi'j hadde et officieel wel veur et zeggen bi'j de Friezen, hi'j was te-meensen heur graaf, mar die wollen daor niet altied goed an. Ze beschouwden heurzels as 'vri'j'. Dat hoolt in dat ze gien graaf of zo as laansheer boven heur aksepteerden, mar allienig rechtstreeks onder de keuning of keizer heuren wollen. Ok was d'r in Vollenhove zoe'n kesteel neudig om van daor uut invloed holen te kunnen in Drente en tegen de machtigste Overiesselse steden over. Dat weren Zwolle, Kaampen en Deventer.

Ok al hadden de bisschoppen een kesteel in Vollenhove en al hadden ze in naeme vule te zeggen, toch gong et heur lang niet altied veur de wiend. Zo weren de Drenten rond 1227 in opstaand en... Stienwiek gong verempeld an de Drentse kaante staon! Dan was 't mar goed, daj' een stevig punt hadden in Vollenhove. Laeter kwam Stienwiek trouwens onder een bestuurlik gebied Vollenhove. Mit Twente, Sallaand en de drie steden van zopas wodde die streek laeter de perveensie Overiessel. Dat gebied wodde vroeger ok wel as Oversticht anduded, in tegenstelling mit et Nedersticht (= Utrecht). Mar dat ligt wel wat veur uut de rook! Dat daoromme mar gauw weeromme. Want waor was Stellingwarf aenlik en waor belaaende et? Om dat begriepelik maeken te kunnen, moe'n we toch eerst nog wat over de bisschoppen kwiet.

Ie hebben krek al even lezen over een opstaand tegen de bisschop van Utrecht. Zoks gebeurde in die oolde tiden vule vaeke. Toch weren de meensken niet zomar veur de aorigheid an et vechten, heur! Mar waarveur dan aenlik wél, vraog ie je of? Now, we hebben al verteld dat die bisschoppen behalven karkelike leiders vaeke ok hiele hoge bestuurders weren over bepaolde gebieden, onder de keizer of de keuning, krek as een graaf. Ze leuten de meensken belasting opbrengen en an aandere verplichtings voldoen. Mar... iederiene beslist toch et liefst over himzels en betaelt ok liever niet zo vule belasting. Dat is tegenwoordig zo en dat was bi'j oons in de Middelleuwen ok al zo. Now haj' vaeke de macht van hogherhaand mar te slokken, eers kreej' al gauw mit

zwaore straffen te maeken. Mar aj' je stark genog vuulden, of as de militaire kracht van de bisschop of graaf niet zo groot was, dan waogde ie wel es wat. Dan perbeerde ie om onder belastings en ere hinderlike verplichtings uut te kommen. Vaeke was d'r wel een anleiding die je tot et kookpunt brocht. Dan perbeerde ie om je gebied vri'j te kriegen. Mit hulpe van aandere gebieden, of alliend!

Soms lokte dat, zoas in 1227, doe de Drenten in de slag bi'j Ane (bi'j Hardenbarg in Overiessel) et leger van de bisschop van Utrecht versleugen. Ok de bisschop zels, Otto II van Lippe, kwam omme. Gek genog hulpen Friezen en ok meensken uut de kontreinen van Lende en Kuunder (de revier) mit in strafekspedisies van bisschop Wilbrand tegen de Drenten. Bisschop Otto III (1233-1249) kon Drente nao verloop van tied tot vrede brengen, mar hi'j hadde d'r niet vule te vertellen. Hoe 'n betien kracht de bisschoppen soms mar hadden, dee krek ok al blieken uut et feit dat Stienwiek et rond 1227 mit de Drenten hul. Wiels dat toch aenlik een centrum van de bisschoppen was!

Ok de Stellingwarvers perbeerden zoveul as 't kon baos in eigen streek te wezen. Mar daar vertellen we aanst meer over.

Weeromme naor Stellingwarf

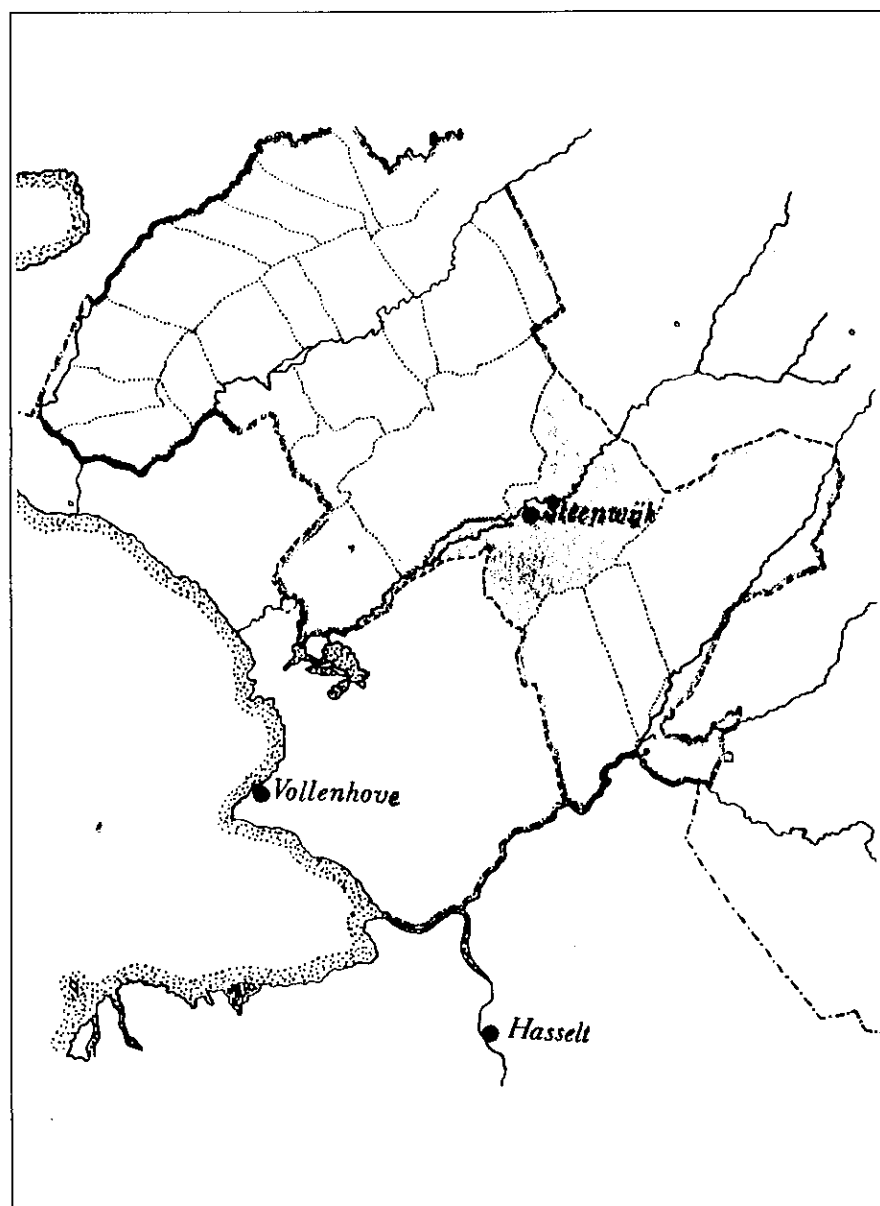
Now gaon we dan weer naor oons gebied, en nog wel op twee manieren. Via et westen, mar eerst even via et oosten. Inderdaod 'even', want we kommen uitgebreider op et oosten weeromme op blz. 43. We vertelden et al, Drente kwam weer onder de bisschop van Utrecht. Mar... et gebied daar now Oost-Stellingwarf ligt, mit de streek van Noordwoolde en Buil, gong d'r een kleine honderd jaor laeter bi'j weg. Even veur, of misschien nog in 1328 moet et west hebben. Twelf perochies splitsten heur van Drente of en sleuten heur an bi'j et volk dat ze doe wel 'de Friezen van Stellingwarf' nuumden. Dat weren, zo 't schient, meensken van heur hatte. Die hadden al eerder heur gebied tot een vri'j laand

maekt! Now kuj' trouwens ok snappen waordeur d'r vanouds praot wodt over Stellingwarf-Westende en Stellingwarf-Oostende, al weten we niet goed wanneer die andudings veur et eerst bruukt binnen. Ere wie ere toekomt: et westelike Stellingwarf was d'r et eerste. Et oosten kwam d'r gewoon bi'j. Mar hoe zat dat dan in de tied dat de naeme Stellingwarf veur et eerst opdukt in de bronnen? Hoe ontston dat eerste 'eigen laantien' aenlik?

Et ooldste Stellingwarf

Dat oolde, westelike Stellingwarf is dus, daenken we, veural van Stienwiek uut ontstaon. Eerder zullen d'r wel meensken woond hebben, mar et gaot oons d'r now even omme dat d'r *eigen karkdörpies* ontstonnen. Dat oolde gebied heurde dus de perochie en bestuurlike ienhied Stienwiek an. Mar in 1204 al moch Hooltpae een eigen kapel bouwen, en wodde een eigen perochie. Al gauw kwammen doe Peperge, Vinkege, Sunnege, Wolvege, Der Izzerd, Ooldetriene, Ni'jtriene, Blesdieke en Steggerde an de beurt. De Ooldelaemster karke zol in 1165 sticht wezen kunnen. Misschien heurt die bi'j disse Stienwieker groep, mar daar is gien anwiesing veur. Vaeke gaot et d'r omme, de eerste keer dat een dörp nuumd wodt in oolde bronnen, dat et ontstaon van de perochie op schrift vaastelegd wodt. Et is trouwens aorig om lezen te kunnen in welk jaor jow woonplak veur et eerst as dörp nuumd wodt. Kiek van dat mar es op blz. 18 en 20; daar hewwe een liste veur je anlegd.

Vermoedelik bin de beide Hooltwooldes, Ni'jhooltpae, Ni'jlaemer, Munnikeburen, Scharpenzeel en Spange van aandere Stellingwarver perochies ofscheiden. Toch wodt d'r ok wel docht dat de laeste drie dörpen (in de 'Westhoeke' van West-Stellingwarf dus) van et klooster van Staveren uut sticht binnen. Dat gelt dan benaemens veur Scharpenzeel. (Slikenborg wodt in 1398 al nuumd, mar heurde bi'j Spange. Pas in 1987 wodde et een appat dörp. Zie veur de ere 'ni'jere' dörpen blz. 18-20.) Op et kaortien

Op dit kaortien ziej' de oorspronkelijke perochie Stienwiek mit de daorvan ofscheiden perochies, ok die in et ooldste Stellingwarf.

dat hiernaost ofdrokt is, ziej' Stienwiek liggen, mit de perochies die van daor uut ontstaon binnen in et ooldste Stellingwarf, boven en onder de Lende. (Stienwiek en daor omme henne: Stienwiekerwoold, et gebied noordwestelik d'r van en et westelike Stellingwarf wodden, as gehiel, vroeger ok wel es as 'Stellingwarf' anduded.)

Die ni'je Stellingwarver dörpen gongen de hieltenied meer op eigen bienen staon. Een eigen perochie was veural neudig omdat d'r de hieltenied meer meensken kwammen. Et 'kerspel', dat is o.a. et gewone bestuur van et dörpsgebied van een perochie, wodde bi'j of een posien nao et stichten ok ofscheiden as 'schoutambt', een rechtsgebied. De 'ambtman' in Noordwest-Overiessel, dat was de kesteelheer van Vollenhove, reisde de schoutambten deur om d'r recht te spreken. Laeter, in de veertiende ieuw, kwammen d'r 'schouten', die de rechters weren in een kerspel.

De kesteelheer van Vollenhove zal toch in et westelike Stellingwarf feitelik wel niet al te vule te zeggen had hebben. Want de Stellingwarvers weren, van zo ongeveer 1300 of, riegelmaatig in opstaand tegen zien baos, de bisschop. En butendat, over 'schouten' in oonze streken lees ie niet vule, mar d'r duukt krek een eigen naeme op, die van *stelling*. Een stelling was iene die bi'j oons rechter was. Mar toegelieke was hi'j ok bestuurder en officiële vertegenwoordiger van de streek. Hi'j wodde keuzen deur en uut de 'gemiene miente' of 'miente', dat weren de eigeners van de boereplaetsen in een dörp mit mekeer. Een stelling wodde veur een jaor uut zokke groepen keuzen. Et was zo regeld, dat d'r wel de hieltenied een aander dörp an de beurt kwam. In totaal haj' veur et hiele gebied drie stellings, die liekevule te zeggen hadden. Die wodden deur de meensken dus beschouwd as et eigen, hoogste bestuur. In Vollenhove en daor bi'j omme hiette een keuzen bestuurder gien stelling, mar volmacht. Mar die ston dudelik onder de kesteelheer, en dus ok onder de bisschop. Een eigen streekrechter en bestuurder in ien persoon haj' ok in et 'echte' Frieslaand. Mar daor hiette die *vangrietman* (sund plm. 1270). Dat was daor de veurnaemste rechter, en die hadde twie of meer mit-

Et wark van de stelling

Ze weren rechter, bestuurder, ambassadeur, gevolmachtigde, netaoris en wat al niet. Alhoewel we niet weten wat de stelling now percies allegere te doen hadde, kuj' uut oolde teksten nog wel een indrok kriegen.

**Zo maeken de etten van Drenthe en de stellingen van Stellingwarf in 1461 een overienkomst. Ze zullen o.a. meensken uut heur eigen laand perberen te pakken te kriegen die in et aandere laand wat daon hebben dat strafber is. We lezen: '...en in et dörp daor de klokke lödt, moet de schulte in et laand van Drente of de stellingen in Stellingwarf mit et hiele dörp ah et opsporen, elk mit de beste persoon per huus (of: per familie).' Zie veur de echte tekst blz. 73. De etten bin de leden van de etstoel, de hoogste rechten bestuursinstelling van Drente.*

**Ok het de stelling netaoriswark. Uut 1465 kuj' lezen: 'Evert Coepssoen, stellingte Scherpenzeel verklaart dat Kathrine Kerstken Lamberts weduwe met Rant Alberts haren mombor (=voogd,*

verzorger) haar testament heeft gemaakt, waarbij ze hoofdzakelijk O.L. Vrouwe memorie in de L.Vrouwekerk te Campen tot haar erfgenaam instelt.'

In 1504 kwam d'r een aende an et belangrieke plak dat de drie stellingen altied inneumen hadden. De grietman wodt de baos van de ni'je grieteni'je. We kriegen hier dan een bestuur krek as in de rest van Friesland. Al meugen de stellingen nog ieuwenlaank, as dörprechter, wel beslissen in kleinere akkefieties.

Zegel van Stellingwarf uut 1473, bij de oorkonde van blz. 71. Opschrift: Sigillum Terre Stellingwarf. Vri'je gebieden wodden vaeke mit 'terre' veur 'laand' anduded. Et dier is lichtkaans de griffioen; zie daor blz. 62 over.

rechters. De naeme *stelling* haj' aliend bi'j oons, in inkelde streken over de Kuunder en in bepaolde Grunninger gebieden.

Over et oolde bestuur van Stellingwarf is nog hiel wat uut te zuken. Mar ie kun et wel zo zien dat de kesteelheer van Vollenhove, uut naeme van de bisschop van Utrecht, hier vaeke mar weinig greep hadde op 'e bevolking. De bisschop perbeerde now en dan zien macht groter te maeken, mar de meensken hier bi'j omme wollen zo vule as et kon zels baos wezen. Waor dus gien stevig bestuur van bi'jglieks een bisschop of graaf was, ontston of bleef een organisaosie van de meensken zels. Bi'j oons dus die van de stellingen. Et gebrek an een goed bestuur van bovenen of wodde opvuld deur de meensken mit mekeer! We moe'n dat misschien veurzichtiger zeggen. Vaeke zullen toch de starksten keuzen wezen as stelling, en lichtkaans zullen dat de rieksten west hebben. En die zullen d'r ok wel wat invloed veur uutoefend hebben!

'Vri'je Friezen'

Et bestuur en de rechtspraoke in et oolde Stellingwarf lieken stark op die in et Friese Friesland. Ok daor wodden de bestuurders (en rechters toegelieke) keuzen deur en uut de eigen gemienschop. Zoks was aenlik wat biezunders, want op haost alle aandere plakken (zoas in Hollaand en Gelderlaand) hadde een graaf, hertog of bisschop et veur et zeggen. In Friesland wodde eerst nog wel es een graaf in naeme aksepteed, mar oe heden as die zien macht gellen laoten wol deur zien greep op et bestuur starker te maeken en ok nog belastings te vraogen. Op 't laeste wollen de Friezen hielendal niks meer van een graaf weten. Ze beschouwden heur as vri'j. Neffens heurzels hadden ze recht op die biezondere pesisie, omdat ze van gien iene minder as Karel de Grote een privilege kregen hadden daor dat in regeld was. Om eerlik te wezen, de Friezen hadden dat privilege zels maekt, mar al gauw was dat niet meer algemien bekend en dochten haost alle Friezen

De naeme Stellingwarf

De naeme Stellingwarf kommen we et eerste tegen in de ban-tekst van 1309 (zie blz. 40). Et woord 'warf' in 'Stellingwarf' komt ok veur o.a. in 'Schoterwarf', de naeme van een buurlaantien daor Stellingwarf vaeke mit optrok. Schoterwarf hiette trouwens ok wel 'Schoterlaand' (zie et kaortien op blz. 48). Tot niet zo lange leden was dat ok de naeme van een gemiente die d'r uut vot kwam. 'Warf' wil zeggen: gerechtsplak, of misschien rechtsinstelling. 'Schoterwarf' is dus et gerechtsplak (of de gerechtsinstelling) van Schoot. Daenk van dat an de dörpen Oolde- en Ni'jeschoot bi'j 't Vene.

In 'Stellingwarf' betekent 'stelling' warschienlik rechter, die ok bestuurder is. (Op blz. 26 vertelden we wat zoe'n iene zoal dee.) Misschien komt dat zo, deurdar d'r vanoolds drie rechtbaanken weren, die ok 'stellingen' hietten. En misschien komt dat weer, deurdar de inwoners van Stellingwarf misschien - ja hiel, hiel misschien - in de negende en tiende ieuw uut Duutslaand kwammen.

Waoromme zeggen we dat zo mit naodrok: hiel, hiel misschien? Now, omdat et aenlik hielemaal niet goed uutzocht is, en dus lang niet wis. Mar et verhaeltien is te mooi om hier niet te vertellen, dat we doen et toch. Ok al kan laeter blieken dat et veer van waor is!

Wat dat dan was, daor in et noorden van Duutslaand? Daor haj' 'stellingen' had, vri'je meensken en knechten die een verbond maekt hadden. Dat deden die Saksische groepen om Lotharius, een kleinzene van Karel de Grote, mit mekeer bi'j te staon tegen zien breur Lodewiek de Duutser. En helpen deden ze! Daorveur kregen ze ok wat weeromme: een flink stok vri'jhied en et recht om neffens gebruiken en gewoonten te leven van veur de kerstening deur Karel.

Mar in heur verdediging van omdebi'j 842 hadden die stellingen et slim zwaar te verduren. En daornao kregen ze ofgrieslike straffen van Lodewiek. Zo wodden 140 manluden ontheufd en veertien ophongen. Een hieleboel aandren wodden de hanen en voeten ofhouwd! (Zoks was niet ongewoon in die tied. Karel de Grote, pake dus, hadde al es in ien keer 4500 Saksers ontheufden laoten!) Een twiede opstaand tegen Lodewiek wodde op dezelve maniere mit ofwarkt.

(veerder op blz.29)

Stellingen uut et kerngebied van et verzet zollen gaondeweg naor et westelike gebied vlocht wezen. Stellingwarf en omstreken, mit zien oolde rechtsinstelling en eigen benaemings, zol d'r nog op wiezen. Dat gebied lag in een veilige uuthoeke van et Saksenlaand. De vanoolds nogal onkarkelike aord van oonze streek is d'r wel es deur verklaord. Die kan weer de ofwezighied van kloosters in oons gebied verklaoren, mar de woesthied van 't gebied en et lege inwonertal kun dat ok.

Of de naeme Stellingwarf en oonze 'oolde' inwoners echt mit die oolde Noordduutse stellingen te maeken hebben is dus nog altied de vraoge. D'r is een boel onderzuuk vanneuden om te weten te kommen as we hier mit een stokkien waorhied van doen hebben. Een hiel klein betien zuukwark is d'r toch al wel daon. Dat is naor de overienkomst van naemen van dörpen en gehuchten uut oons gebied, en die in bepaolde streken in Noord-Duutslaand. Et kerngebied van de (Duutse) stellingen moet bi'j Osnabrück, Paderborn, Minden en bi'j de boverloop van de Weser west hebben. De stellingen zollen dan naemen van dörpen in Duutslaand hier weer geven hebben an heur ni'je woonplakken. Die zollen deur heur toedoen ontstaon wezen. In de moerasen en wiede bossen van... wat Stellingwarf wodde!

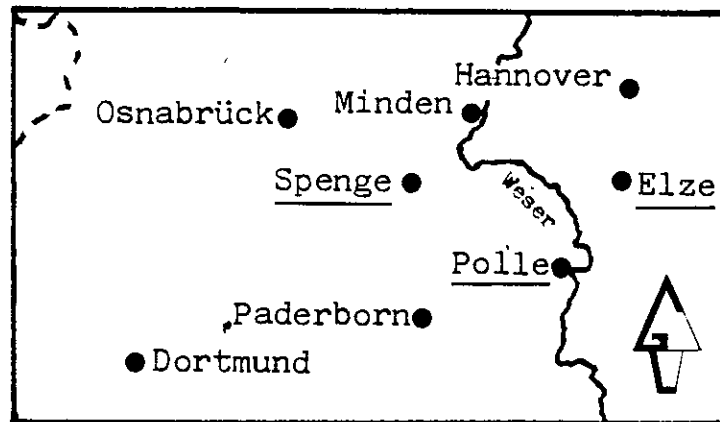
Dit idee is niet zo gek, now! Daenk mar an Nieuw-Amsterdam in Drente, Groningen in Suriname en Middelburg in Zuud-Afrika. An de aandere kaante, d'r kun soms overienkomsten wezen deurdar de maniere van naeme-bedaenken vaeke krek liek is. Naemen mit as laeste diel -woolde bi'jglicks bin vri'j algemien, en zo hoeft dus Oosterwoolde in Gelderlaand niet nuumd te wezen naor oons Oosterwoolde, en oons Noordwoolde niet naor dat in Grunningen. Overienkomst is zo bekeken vaeke louter toeval, zoas in et geval van Windesheim bi'j Zwolle en dat in Duutslaand; die twee naemen betekenen trouwens oorspronkelik ok nog weer wat verschillends!

En tòch is d'r een hiele riegel naemen in et Saksische Noord-Duutslaand die lieken op naemen bi'j oons. De overienkomsten bin te opvalend om zo mar an veurbi'j te gaon. Al kuj' zo al goenend anwiezen die warschienlik of zeker 'toevallig' binnen. Kiek mar es naor oonze keuze:

Oosterwoolde - Osterwald (dörp, naor een streek die zo hiette)

(veerder op blz. 30)

Else (Ned. Elsloo) - Else, Elze
 De Fochtel (Ned. Fochteloo) - Vuchtloo
 Boekelte (= 'beukehoolt!') - Buchholz
 Riesberkaampen (bi'j Buil) - Riesen
 Spange - Spenge
 Vinkege - Fenkinga
 De Knölle (oostelik van Oosterwoolde) - Knolle
 Buil - Buhle en Bule
 Terwissche (bi'j Appelsche) - Wisch
 Wolvege - Wolf(s)hagen, Wulfhagen, Wolfsbergen, Wolferdingen
 Sunnege - Sonneborn
 Deddingeboeren (onder Berkoop) - Dedinchusen, Dedinctorp
 De Pol (onder Oosterwoolde en Stienwiekerwoold) - Polle
 Donkerbroek (vroeger wel speld as Dumbroek) - in den Dumme
 De Weper (bi'j Oosterwoolde) - Weper, ziedrevier van de Weser
 Lende (ok: Linde, Ned. Linde), vroeger Lenna of Lenne - Lenne
 (ziedrevier van de Weser)

Een stokmennig naemen van plakken en revieren in Stellingwarfkuj' haost krek zo vienen op kaorten van een streek in et noorden van Duutslaand. Uut die omkrieten: de boverloop van de Weser en zo, zollen we aenlik kommen! Neffens een niet bewezen verhael temeensen. Inkelde naemen hewwe in et kaortien hierboven opneumen.

dat et echt was. De meensken uut de streek van Stellingwarf, die heur op die maniere ok as vri'j beschouwden, wodden vaeke anduded as 'vri'je Friezen', of ok wel as Friezen. Zoks hoefde niet altied op 'echte Friezen' te slaon, dus op meensken die Fries praotten, mar et kon ok om ere, Saksische groepen gaon, zoas in et geval van de Stellingwarvers. Die woonden ok vlak naost de Friezen, dat ze wodden d'r ok gauw veur aanzien. Want ze wollen liekemin onder een graaf of bisschop staon. En lichtkaans gefte de geschiedenis heur nog geliek. De bisschoppen hadden dan wel belangrike rechten kregen, en al wee'we niet percies hoe veer die gongen, ze weren niet hielemaole as laansheer ansteld over Stellingwarf, al wekten ze die indrok soms wel. Toch moe'n we van de ere kaante wat toegeven: ooit gong graaf Everhard ok over oons hiele gebied!

Ok kwam et gewoon haandig uut om naost de echte Friezen te wonen! Ie konnen et d'r ja op holen daj' Fries weren, as dat van passe kwam. En dan klonk in iene muute deur daj' ok vri'j weren en daj' dat wel gaeg even zo holen wollen! Krek as de echte Friezen wollen de Stellingwarvers niks weten van vremde overheersing of hoge adel die de dienst uitmaekte. Ze wollen heur eigen bestuurs- en rechtsgewoonten in ere holen. Mar karkelik heurden ze Utrecht wisse wél an! Trouwens, dat was ok zo mit de Friezen, van Westerlauwers Frieslaand temeensen, dus et gebied dat veur oons et 'Friese Frieslaand' is.

In de Middelieuwse tied daor we aorig wat van weten, zeg mar van 1200 tot 1500, gaot et d'r hier bi'j omme dan ok riekelik eerlik en demokraotisch an toe. Temeensen veur die tied, en veur zoveer we dat uut boeken en artikels geweer wodden binnen. Zo waj' ja nooit langer stelling as veur een jaor, de stellings kwammen de hieltied uut een aander dörp, en et gebied an de zunnekaante van de Lende leverde altied iene, mar dat an de aandere kaante van die revier altied tweije. (Dat was ja ok groter!)

Now vuul ie netuurlik makkelik an daj' niet allienig mar vri'j blieven kunnen deur je 'vri'j' of 'Fries' te numen. Zoks lokte niet zonder muute, en ok niet zonder geweld. Nee, de periode daor we

ET SLOT TE VOLLENHOVEN,

OF

VRIJHEIDSMIN EN HELDENDEUGD.

EENE GESCHIEDKUNDIGE ROMAN.

MIT DE OPSTAND DER STELLINGWERVER VRIEZEN

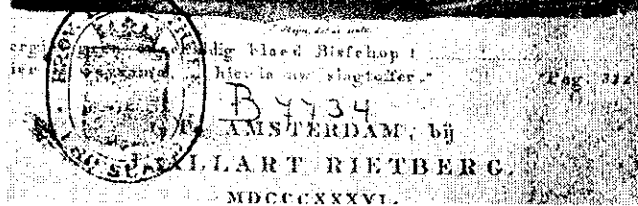
TEGEN

BISSCHOP GUL VAN UTRECHT,

IN 1311 - 1313.

DOOR

A. D. VAN BUREN SCHELE.

Titelpagina van 'Vrijheidsmin en heldendeugd'. Bij et prentien: Stellingwarver anvoerder Geysama zal him in 't plak stellen van slotvoogd Herman, die deur de bisschop verdocht wodt en terechtsteld wodden zal. Dat wil Geysama veural ok om Ida, de dochter van Herman, daor hi'j slim verliefd op is! De tekst onder et plaetien: 'Vergiet geen onschuldig bloed, Bisschop! Hier is Geysama, hier is uw slagtoffer.' Zie ok blz. 32 en 36.

Doe bisschop Guido dus in Frankriek zat, vernielden de Stellingwarvers intied et bouwark van Thi'je, dat iens nog niet klaor was. Vervolgens gongen ze deur naor Vollenhove. Daor belegerden en bestormden ze et kesteel van de bisschop. In algemiene geschiedenisboekies kuj' lezen hoe zoks toegang. Zo bruukten ze 'blijden', daor aj' zwaore stiender mit naor et kesteel slingeren konnen. Mar kesteelheer Herman en zien volk hullen dapper vol. Daoromme bouwden de Stellingwarvers een grote stormtoren van wel drie verdieping. Dat geveerte schient veur die tied en in zien soort hiel modern west te hebben. Hi'j kwam vol te zitten mit vechters en waopentuug. Van bovenen uut wodde d'r mit zwaore stiender smeten. Van de tweede verdieping uut scheuten ze mit de pielkeboge, en van beneden uut wodde d'r mit bielen en haoken vochten. Et gebouw was mit natte ossehuden bedekt, uut veurzorg tegen et gooien mit vuur. Et grote geveerte mos ja niet in de braand vliegen!

De Stellingwarvers hadden et veural veurzien op 'e hoogste toren van et slot (zie blz. 6, 70). Ze wullen perberen de schutters van de muren van et kesteel of te kriegen. Et hadde niet vule schild of de Stellingwarvers hadden die muren ok inderdaod beriekt, al vechtende en schoevende mit heur stormtoren. Mar inienend sleugen de kaansen omme. Want wat was d'r intied gebeurd? Bisschop Guido was waarschouwd deur zien bruur Gerard, die in Deventer woonde en daor karkelik bestuurder was. Mit hulpe van een aandere bruur, de Hollaanse graaf Willem, gongen d'r een hieleboel schippen mit soldaoten de Zuderzee op, naor Vollenhove toe. Verscheiden bekende Hollaanse edelen deden mit, zoas Jan van Arkel, Dirk van Brederode en Nicolaas van Putten.

De meensken op 'e burcht kregen ni'je moed. In de veerte kwam ommes de bisschop d'r an veren mit zien soldaoten. Ze stakken een vat slim braandber spul in de braand en gooiden dat naor de stormtoren. Dat die raekte in vuur en vlam. De boverste verdieping zakte inmekeer, dat in iene klap kwammen vuuftig Stellingwarvers omme. Iederiene perbeerde d'r uut te kommen, en d'r ontston een verschrikkelike verwarring. Daor maekte Herman, de kesteelheer, netuurlik gebruik van. Zien soldaoten deden een

Moedig volharden echter de burgerzaten, ofschoon de balustraden reeds door de lijken hunner makkers als opgevuld is, en een vreeselijke vuurregen op het gevaarte en hunne vijanden nederstorten.

Plotselings brengt nu de menigte van brandende takkenbossen, die op het bovenste gedeelte van het gebouw nedervallen, de *Friezen* met de opruiming hiervan bezig, op het denkbeeld deze vlammeende bossen naar het slot terug te werpen; en schrikkelijk is weldra deze vuurstrijd, daar men van wederzijde elkander deze vlammeende voorwerpen toe en weder terug slingert; flikkerend en knetterend doorklieven nu de brandende met kracht geworpen knuppels de lucht, de geheele omtrek is met rook en spattende vonken vervuld.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

De stormladder is geplant, reeds juicht de dappere *Fries*, gereed het slot te winnen, ... maar krachtig slingert *HERMAN*'s hand het helsche vat op het stormgevaarte; het brand, het blaakt, het rookt, het vlamt! en krakend stort het houten gebouw op 's vijands schedel neer.

(bij de tekst op blz. 32 en 34)

uutval uut et kesteel weg, en vullen heur belegerers ommeraek an. Al mit al zollen daar zoe'n vuufhonderd Stellingwarvers bi'j ommekommen wezen!

Et leger van de bisschop zels kwam intied ok an laand en zol de Stellingwarvers naozetten, om alles in die heur laand te verwoesten en plat te branen. Mar storm en zwaore regens maekten de paeden deur et moerassige gebied totaol onbegaonber, dat de bisschop en zien helpers gongen al gauw de Zuderzee weer op, naor huus toe. Gelokkig mar.

Toch kwam Stellingwarf d'r zo niet of. De inwoners, en heur helpers uut Schoterlaand, krek zoe'n soort laantien as Stellingwarf benoorden de Kuunder (zie blz. 16, 48), kwammen in de ban! Dat hul in dat ze uut de karkelike gemienschop zet wodden. Dat gebeurde trouwens pas echt op 5 meie 1310; de oorkonde van 1309 (blz. 40) gaf nog een kaans om zoks te ontlopen. Woj' weten wat de bisschop percies besleuten hadde? Lees dan mar de vertaeling uut et Latien weg van de oorspronkelijke tekst (blz. 68-69).

Et vri'je laand Stellingwarf

In elk geval van 1309 of, tot even nao 1500 was Stellingwarf een appat laantien, zeg mar een onofhaankelijk boererepubliekien. Ok al hadden de Stellingwarvers de oorlog tegen bisschop Guido dan niet wunnen, d'r wodde beheurlik rekening mit ze holen. Dat dot wel bliken uut de muuite die de bisschoppen doen mossen om an belastinggeld te kommen en om de Stellingwarvers an vergoedings en toezeggings te holen. Aandere gebieden en steden erkenden Stellingwarf as een laand dat veur himzels praoten en haandelen kon, en dat dus baos over himzels was. Dat dot bliken uut oolde verdregen, bi'jglieks mit Drente en Grunningen over et vervolgen van misdaodigers en et rechtspreken (zie blz. 26, 71-73).

Ie hebben al begrepen dat et Stellingwarver gebied niet zo makkelik te berieken was veur grote legers. De Stellingwarvers

Eisen van de bisschop

De bisschop vragt nogal wat van de Stellingwarvers eer hi'j d'r over piekert ze weer van de ban te ontslaon.

Lees zien veurnaemste eisen mar es:

- 1. Vergoeding veur de verwoesting bi'j Vollenhove*
- 2. Et weerommegeven van achtenveertig hoeven bi'j Iesselham*
- 3. Et weerommegeven van alle 'lien- en taofelgoederen' in Stienwiek en van et dörp Onne, dat ok taofelgoed is.
(De opbrengst van 'taofelgoed' was direkt bestemd veur de bisschop en zien hof, veur et levensonderhoold; daenk an wat d'r 'op 'e taofel' kommen mos.)*
- 4. Ofstaand doen van de wereldlike rechtspraoke in een bepaolde streek in Noördwest-Overiessel in de perochies Stienwiek en Iesselham, en in de perochies die van die karken ofhangen.*
- 5. De grute in Stellingwarf. (Et gaot om et recht van de heer om -as ienigste- mout te leveren. Die grondstof is neudig veur et brouwen van bier. D'r zatten dus inkomsten an vaaste veur de bisschop.)*
- 6. Ofstaand van alle rechten daor van bewezen wodden kan, dat ze an de karke van Utrecht heuren.*

De meerste eisen gavven de Stellingwarvers de bisschop wel geliek an, mar, zo et schient bin ze d'r toch veur et grootste pat onderuut kreupen. Dat dat zo mar kon, kwam mit deurd dat de macht van de bisschoppen minder wodde. As we al es weer van die ban ontslegen binnen? Now, daor hebben we niks over vunnen. Nao haost 700 jaor vulen we ok niks van die straffen meer. Of ie soms al?

konnen nao elke strafekspedisie van bisschoppen of ere machthebbers weer overaende krabbelen, want in de moerassen en bossen weren zi'j zels et beste thuus. Et veurnaemste antwoord op 'e vraoge waor de Stellingwarvers et toch altied zo goed deur volhullen, is dan ok dat zi'j zo de hieltied een 'guerilla-oorlog' voeren konnen. Zo zollen wi'j zoks temeensen vandaege-de-dag numen. Butendat weren ze deurzetters, ze weren slim mitmekeer en zatten veer van belangrieke centra. As de nood slim hoge was, steunden ze op verbonden mit aandren! Of ze deden wat waeter bi'j de wien, om vervolgens al te vervelende ofspraoken niet nao te kommen.

Zo 't schient trokken de meensken heur in die tieden van omdebij 1310 al niet zo vule meer van de ban an, ok de Stellingwarvers niet. Nao et beleg van Vollenhove wodde d'r nog wel jaorenlaank touwtrokken over regelings tussen de bisschop en de Stellingwarvers. Om kot te gaon, de Stellingwarvers beloofden wel van alles, mar ze kwammen mar weinig nao. Op 10 jannewaori 1318 is nog weer es van Utrecht uut schreven dat de geestelike en wereldlike overheden van Stellingwarf en Schoterwarf straft wodden. Bisschop Guido leeft dan al niet meer. In 1320 vaalt de drieging van Vollenhove uut trouwens even vot. De drieging van de bisschoppen van Utrecht dan, wel te verstaon. De graaf van Gelre het et kesteel dan as paand kregen. Dat was veur him van belang omreden hi'j Frieslaand van de keizer kregen hadde, en veur de ni'je bisschop omdat die een protte geld neudig was...

De striederijjen tussen de Stellingwarvers, de bisschoppen en ere machthebbers in Vollenhove holen dan nog lange niet op. Zo gaot de graaf van Gelre van Vollenhove uut te roven en te streupen Frieslaand in, veural Stellingwarf. Dat de Stellingwarvers laoten de Geldersen verschillende keren in hinderlaogen lopen. Op 't laest veroveren ze et kesteel van Vollenhove, daor op een bepaold mement mar weinigsoldaoten binnen. Mar in een slag in de buurt van Vollenhove nemt de graaf wraoke. Dat is in 1336. Daor kommen wel twieduzend Stellingwarvers bi'j omme. In 1337 wodt d'r nog vraogd om hulpe van de Grunningers. Mar neffens de

geschiedschrievers wodden die heurzels ontrouw!

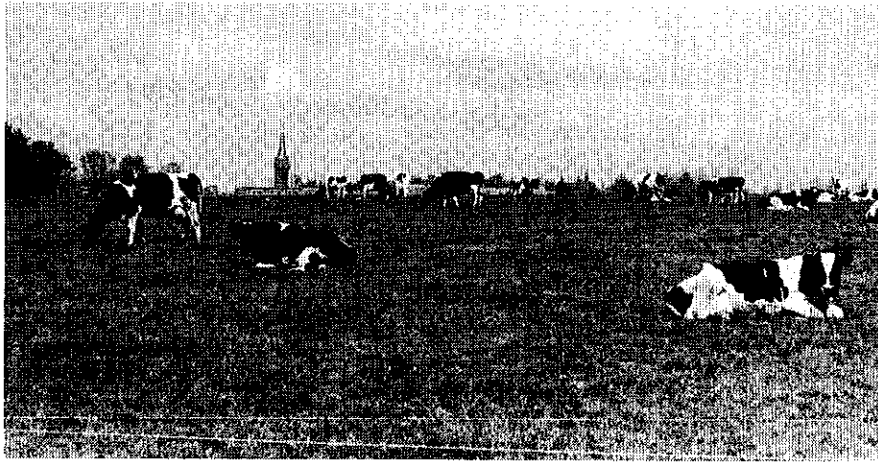
In 1346 komt et slot Vollenhove weer in hanen van een bisschop van Utrecht, Jan van Arkel. Die gaot al gauw, in 1355, op 't oorlogspad tegen de streek van Iesselham. De meensken daore hadden heur intied bi'j Stellingwarf en Schoterwarf ansleuten. De Stellingwarvers sluten dan gauw een verbond mit Grunningen, mar dat helpt niet. In 1361 vaalt Jan van Arkel Stellingwarf binnen, en in 1362 weer. Dan braant hi'j o.e. Blesdieke plat.

Zokke woeste methoden wodden in 1413 opni'j bruukt. Krek as zo vaeke gong et ok doe weer om hujlaand onder Iesselham. De Stellingwarvers en de Schoterwarvers hadden de hure al een poze niet betaeld. De bisschop, Frederik van Blankenheim (1393-1423), zicht niet dat hi'j nog in goedens an de ofdracht komt, dat hi'j plundert dan zoe'n betien alle Stellingwarver en Schoterwarver dörpen, en braant ze plat. Berkoop is et eerste an de beurt...

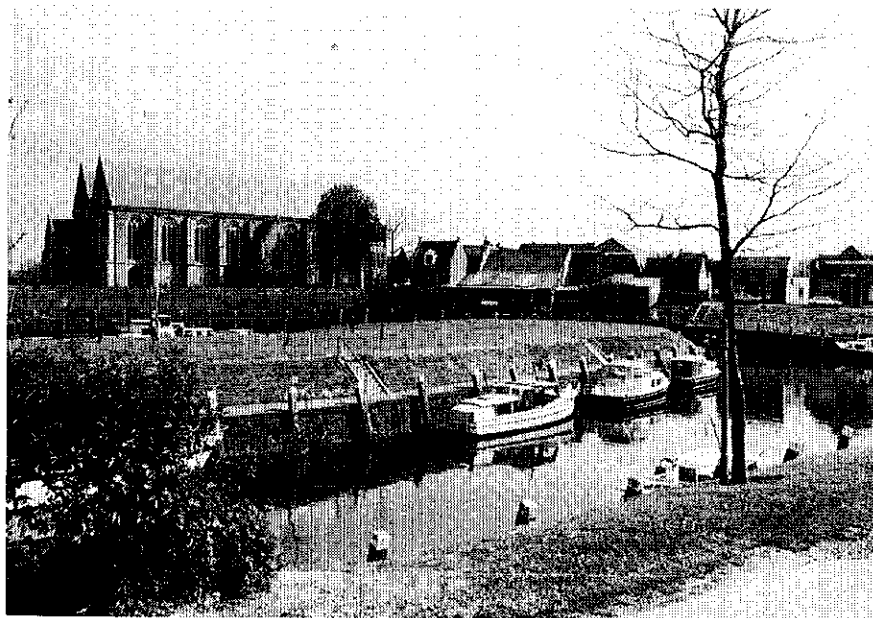
Ie kriegen hier now veurlopig even gien waopengekletter meer te heuren. Dat et slim west het vaalt uut et veurgaonde wel of te lezen. Daor hoeven we niet alle aandere striederi'jen nog bi'j te haelen! Aj' d'r toch meer van weten willen, kuj' beginnen mit et kotte lissien boeken en artikels es te bekieken dat we op blz. 77-79 numen. Die schrieveri'je hebben we veur dit boekien bruukt; ie kun die zels ok es opslaon om meer geweer te wodden!

In 1413 was trouwens ok een *vrede* ofsleuten tussen de bisschop en een hiele riegel Friese gebieden. Ok Stellingwarf wodt in dat verbaand nuumd. Butendat is de ni'je bisschop, Rudolf van Diepholt (1423-1455), rustiger en minder had as zien veurganger.

De Stellingwarvers perheerden heur vri'jhied zovule meugelik overaende te holen, dat hej' zien. En dat sprak al vroeg an. Netuurlik niet bi'j de bisschop, vaaste wel bi'j de aandere 'vri'je Friezen', en temeensen bi'j heur naoste burenen in et oosten. Al in et begin van de veertiende ieuw, doe die burenen nog burenen weren. We gaon even weer een stappien weeromme in de tied.

De Grote of St.-Clemenskerke torent mooi boven Stienwiek uut. Hi'j is zels van de dattiende ieuw, mar wodde bouwd op een plak daor eerder een hoolten kärke ston, die lichtkaans uut de negende ieuw stamde! (vergeliek de tekst op blz. 17; Stienwiek zels moet dus al oolder west hebben as daj' daor opmaeken kunnen)

Dit is de zo nuumde binderhaeven van Vollenhove, die bi'j gemientelik besluut van 1823 anlegd wodden kon. De grachten van et bisschoppelike kesteel wodden d'r veur bruukt en brieder maekt, en in 1854 wodden de resten van et slot ofbreuken. Et eilaantien daj' in de midden zien is alles wat oons daor now nog van resteert!

't Oostaende komt bi'j 't Westaende

Twelf perochies in et oosten zaggen die vri'ghied van de westeliken ok wel zitten. Dat in 1328 of even daarveur sleut dat Drentse gebied him an bi'j de 'Friezen van Stellingwarf'. In Drente weren ze doedertieden toch ok al redelik vri'j van de macht van de bisschop. Et oolde Stellingwarf moet dan inderdaod nog vri'jer west hebben, eers haj' toch weinig reden om bi'j Drente weg te gaon. Of zol et toch mit eenzelde kom-of te maeken hebben?

De meersten van die dörpen laggen in et gebied daor now Oost-Stellingwarf ligt. Van de dattien dörpen van vandaege-de-dag bin Waskemeer en Raevenswoold pas in oonze ieuw ofsplittst van oolde dörpen in de buurt, en Haulerwiek in 1880. Langedieke en Makkinge weren in 1328 nog gien appatte karkdörpen, dat et zal om Oosterwoolde, Appelsche, De Fochtel, De Haule, Donkerbroek, Else, Buil, Noordwoolde, Berkoop, Ni'jberkoop en West-ni'jberkoop gaon hebben. Dat laeste plakken is d'r now niet meer, mar et lag tussen Ni'jhooltpae en Berkoop in. Et Ni'jberkoop van now hiette ok wel Oostberkoop of Oostni'jberkoop. En al tellende hej' et misschien al murken... et twelfde dörp hewwe nog niet nuumd. Et is dan ok nog niet bekend, welk as dat was.

Eerder vertelden we al dat de karken van Buil en Noordwoolde van Diever uut sticht binnen. In alle geval was et goedvienen van de bisschop van Utrecht vanneuden. En hulpe van een grote, sterke kärke, daor aj' dan laeter an weeromme betaelen mossen. In geld, en in natura... Zo kuj' over et Noordwest-Overiesselse Paoslo lezen dat elk huus jaarliks een 'hoen' (lees: kieke) opbrenge mos. En over oons Steggerde en Blesdieke dat ze an de St.-Clemenskerke in Stienwiek 'hoenderpachten' voldoen mossen. Die dörpen betaelden dus een soort belasting an de 'moederkerke' in de vorm van... kiepen!

Ok de karken van Appelsche en Oosterwoolde wodden van Diever uut sticht. En misschien die van Berkoop, al zol die ok deur de bisschop zels sticht wezen kunnen. Diever slat now even op et

Ballade van vier kam- meraoden

Een morgen in juni,
mit dauw op et veld.
Gaon koppels soldaoten
naor stried en geweld.
Langs Stellingwarfs wegen
op weg naor de slag.
In 't jaor dattiennege
op zo mar een dag.

Bi'j al die soldaoten
lopt Baoke van Pier.
Tegere mit Aebel,
Klaos Laomerts en Kier.
't Bin vier kammeraoden,
ze moe'n veer en wied.
De dörpsklokken luden
heur op veur de stried.

Deur bos en deur heide,
recht uut en recht an.
Mit vörken en zenden,
wel dik duzend man.
Ze zullen him raeken,
et zin dat is best.
Naor Guido zien steenze,
Voll'nhove in 't west.

De starke van Thije
blijkt echt niet zo stark.
Een brakke blijft over,
da's Stellingwarfs wark.
De vri'jhied veur 't griepen,
et recht nemt zien loop.
Veur huus en veur hiem in
et oolde Berkoop.

Doldriest, overmoedig,
et moet en et kan.
Ze bouwen een toren,
daor valen ze mit an.

En 't liekt dat ze winnen,
't is spek veur heur bek.
De vi'jaand bestookt heur
mit branende pek.

De steenze op springen,
de slotvoogd in nood.
Mar over de zee komt
een machtige vloot.
Mit Hollaanse ridders
en de bisschop an boord.
Die in naeme van God
meerst plundert en moordt.

De kaansen die keren,
de slotvoogd brekt uut.
De dood en de vi'jaand
bin nao an de huid.
Een regen van stiender,
de stormtoren braant.
En vutfhonderd man starft
veur vri'jhied en laand.

De stried die is streden
veur Baoke van Pier.
Veur Aebel, Klaos Laomerts,
en veur kleine Kier.
Op een slagveld in regen
en wiend, veer van huus,
liggen vier kammeraoden
en kommen nooit weer thuus.

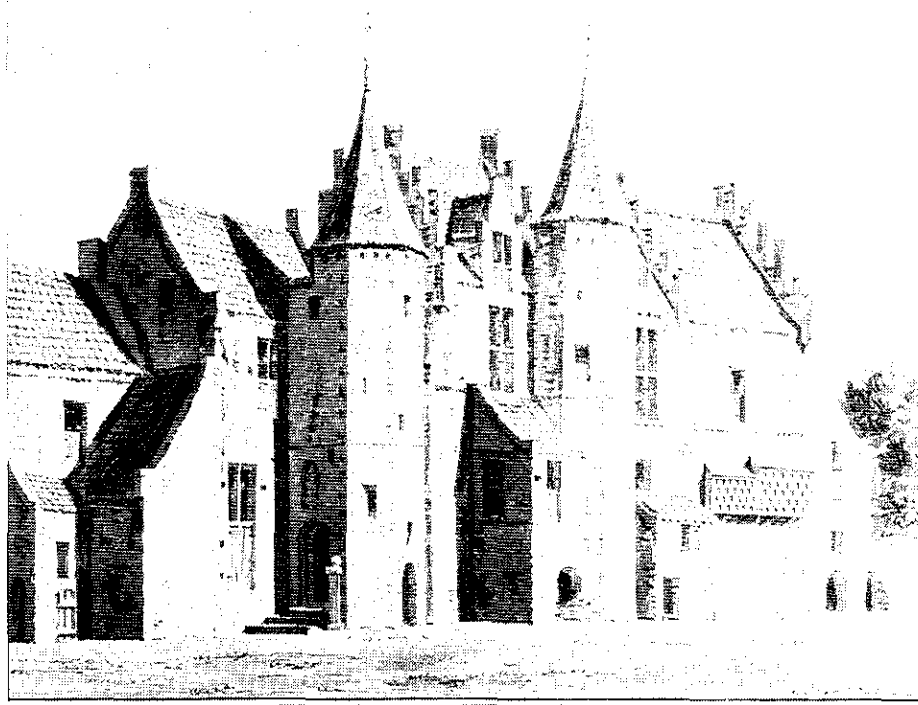
Disse lietistekst (1980) van Johan Veenstra lat zien dat et beleg van Vollehove ok in oonze tied nog tot de verbelinge sprekt. D'r is vanzels wat tegen om an volk uut Berkoop te daenken, aj' de tekst op blz. 43 lezen. Toch moe'n de Berkopen wel bi'j et konflikt betrokken west hebben, want de straf van 1309 (blz. 68-69) gul ok veur heur!

'Dieverder dingspel'. Dingspelen bin oolde rechtsgebieden in Drente. Die twie of drie stichtings weren d'r deur toedoen van et klooster van Runen (zie et kaortien op blz. 16), en dat lag in dat Dieverder dingspel. De aandere karken in et oostaende bin vaast ni'je ofsplitsings van de dan al bestaonde karken van Appelsche, Oosterwoolde en Berkoop. Mar wat Else anbelangt wodt, krek as bi'j Buil en Noordwoolde, toch wel an de karke van Diever docht. Ok over Donkerbroek is twiefel, want et is niet hielendal dudelik hoe de greens van et bisdom Utrecht in die omkrieten altied leup.

De Friese kaante uut

Deurd dat et gebied groter wodden was, kwam et, daenken we, toch ok wat steviger te staon. Om veiliger te wezen tegen vi'janen, sleuten de Stellingwarvers now en dan verbonden met ere laanties, lanen en steden. Et gong d'r mar omme waor et geveer weg kwam. Aj' dat beseften, dan paste ie je an de omstaandigheden an. Dat in 1396 hulpen ze et Friese laand Westergo (zie et kaortien op blz. 48) in een verdedigingsoorlog tegen de graaf van Hollaand, o.e. in een slag bi'j et plak De Kuunder. Dat jaor is 't veur 't eerst dat d'r in de oolde bronnen van hulpe an een echt Fries gebied spraoke is, as we de saemenwarking mit de oolde bondgenoten Schoterlaand en Oosterzeeïngerlaand (zie blz. 48) even buten beschouwing laoten. Et was vaaste een stok eigenbelang. Want een bedrieging now ok nog van et noordwesten uut, daor zullen de Stellingwarvers gien nocht an hād hebben. Uut et zuden weg was et al slim genog!

Hoewel ze in 1413 tegen Frederik van Blankenheim gien steun van et echte Friese gebied kregen, zochten de Stellingwarvers in de vieftiende ieuw daor gaondeweg meer ansluting bi'j, kriej' de indrok. We zullen dommiet meer zien laoten van de ontwikkelings in dat gebied. Hoe de verholings tussen Stellingwarf en Frieslaand now percies weren, dat blijkt niet goed uut de bronnen. Ofgaonde op 'e boeken die we d'r over lazzen, is oonze indrok dat de

Op de afbeelding
van de linkerhand

Op de afbeelding van de linkerhand

van

Zo zag et bisschoppelik slot d'r in 1730 an de binderkaante uut. Disse waorhiedsgetrouwe ofbeelding is van Abraham de Haen, naor een schets van zien kompagnon Cornelis Pronk. Anwezig in et Rieksprentenkamenet in Amsterdam, mit vrundelik goedvienen hier opneumen. Archiefnummer A 4403.

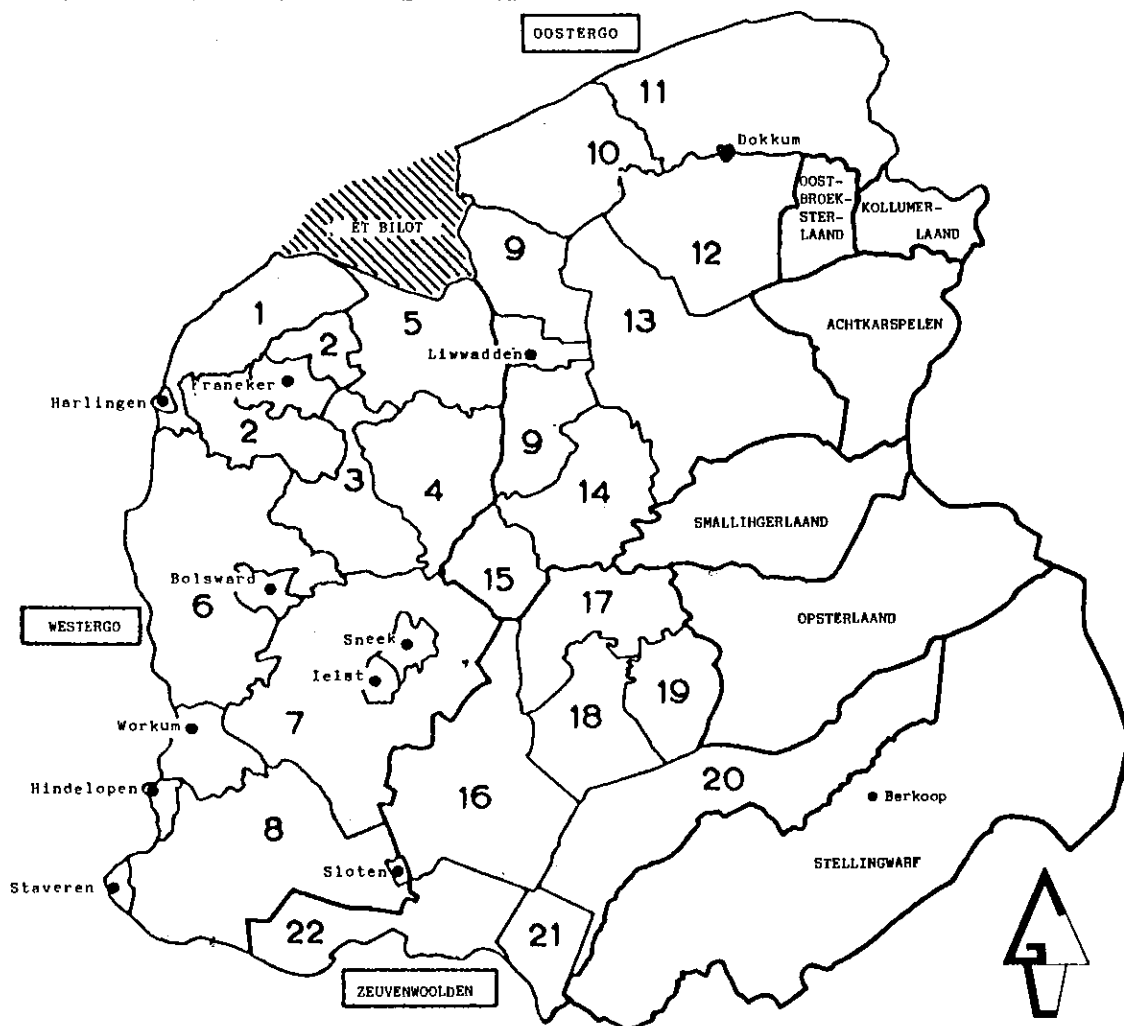
Stellingwarvers op de oolde lijn zatten. D'r bi'j wezen as d'r veurdiel te haelen was! D'r bi'j wezen om te helpen as et geveer ok veur Stellingwarf groot was, mar je d'r niet mit bemuuien as et geveer allienig mar stokken groter wodden zol. Een poletiek dus om veural veurzichtig te wezen mit et kleine laantien en, om niet te vergeten, veural mit jezels.

Zoas we al vaeke murken leuten, vertellen we veeruut et meerste uut andere boeken weg. Mar wat et volgende angaot willen we toch een eigen verklaoring naor veuren brengen. Wat brocht de Stellingwarvers d'r toe om gaondeweg meer de Friese kaante uut te kieken? Wi'j daenken van dat an de Friese vri'jhied, daor we et al eerder over hadden. Die hullen de Friezen hoge, en in de veertien-de ieuw perbeerden ze die dudelik nog hoger te kriegen.

Wat was d'r dan ok al weer an de haand? De Duutse keizers en keunings gavven laansdielen an graven as lien. Soms kon et de bisschop wezen, zoaj' al eerder zaggen. Zoks konnen ze, as opvolgers van Karel de Grote, doen. Mar aj' as gebied zoe'n tussenbaos hadden, waj' lange zo vri'j niet in je doen en laoten as daj' rechtstreeks onder de keizer vullen. Zoe'n 'rieksgebied' hoefde vaeke gien soldaoten te leveren veur militaire ondernemings buten et eigen laand, ie betaelden hiel wat minder belasting en ie hadden zels vule meer et bestuur en de rechtspraoke in de hanen. Op die meniere beschouwden de Friezen heur dus as vri'j, krek as bi'jglieks de Zwitsers dat doen konnen. Uut een oolde kroniek weten we dudelik, dat Stellingwarf ok op zoe'n lijn zat. Ok zi'j aksepteerden gien 'heer' tussen de keizer en heur eigen bestuur (zie blz. 54). De Friezen zollen zokke privileges van Karel de Grote zels kregen hebben. Dat verkondigden ze, as et mar even neudig was. Al weren de oolde oorkonden daor dat in ston, niet echt...

Al was Frieslaand dan now en dan in elk geval in naeme 'in lien', o.e. an de bisschop van Utrecht, in et gebied tussen Vlie en Lauwers was in de praktijk al ieuwenlaank spraoke van vri'jhied van de macht van een graaf of zo wat. De rechtspraoke van vremde

WESTERLAUWERS FRIESLAAND

Lanen, "dielen" en steden van WESTERLAUWERS FRIESLAAND in de twiede helte van de viefteinde ieuw (de eilanen bin votlaoten).

De nommers slaon op 'e "dielen" van de lanen Westergo, Oostergo en Zeuvenwoolden.

Grote lanen bestaende uut de dielen	WESTERGO	OOSTERGO	ZEUVENWOOLDEN
1	Barradiel	9	Liwadderadiel
2	Franekeradiel	10	Ferwerderadiel
3	Hennaarderadiel	11	Dongeradiel
4	Baarderadiel	12	Dantumadiel
5	Menaldumadiel	13	Tietjerksteradiel
6	Wonseradiel	14	Idaarderadiel
7	Wymbritseradiel	15	Rauwerderhem
8	Gaasterlaand		
		16	Doniawerstal
		17	Utingeradiel
		18	Haskerlaand
		19	Engwirden
		20	Schoterlaand of Schoterwarf
		21	Oosterzeeingerlaand
		22	Mirderlaand

Kleine lanen : Kollumerlaand, Oostbroeksterlaand, Achtkarspelen, Smallingerlaand, Opsterlaand en Stellingwarf.

heersers was verdrongen deur die van de eigen meensken. De graafschoppen, die d'r eerst wel west hadden, weren verbrokkeld in onofhaankelike laanties. Zoe'n 'vri'j' laand wodde wel as 'terra' anduded (zie ok et zegel op blz. 26). Feitelik gong et ok in Stellingwarf zo toe, al heuren we hier dan van drie stellings, en niet van een 'eerste rechter' (zoas de grietman was), en die zien helpers.

Plezierig genog veur de Friezen zag de Duutse (Rooms-) keuning en laetere keizer Sigismund van Luxemburg reden om heur in 1417 een echt privilege te geven. Bestuur en rechtspraoke konnen neffens de oolde gewoonten blieden en hi'j zol gien vorst as graaf, stadhouder of zoks-zo-wat anstellen. Hi'j zee bescharming toe, wiels d'r een niet al te zwaore belasting kwam. Mit dat privilege kwammen de Friezen een aende in de richting van wat ze wollen. Ze zollen netuurlik heur uterste best doen om op die meniere vri'j te blieden. Ligt et niet veur de haand dat Stellingwarf wat zag in et berieken van zokke doelen? Butendat, heur Saksische laand hadde al ieuwenlaank heurd bi'j een gebied daor een soort recht gul dat ok in echte Friese gebieden beston.

Starke banen mit Schoterlaand weren d'r ok altied al west. Dat laantien gong trouwens in de viefteinde ieuw mitdoen in een verbond Zeuvenwoolden. Zonder dat ze d'r veurlopig bi'j kwammen, hadde Stellingwarf daor nogal gauw es kontakt mit. Schoterwarf was ja een oolde bondgenoot van Stellingwarf. Dat gul ok veur Oosterzee en omstreken (zie et kaortien op blz. 48).

Mar wat gebied was dat aenlik, die Zeuvenwoolden? Wat veur indieling van Frieslaand haj' aenlik in die tied?

Zeuvenwoolden

Zeuvenwoolden is iene van de drie grote lanen ('terra's) van Westergo. As ienhied is et nog riekelik jong. Vule oolder en belangrieker is et laand (terra) Westergo mit steden as Bolsward en Sneek, en et laand (terra) Oostergo mit Liwadden

OOSTERLAUWERS FRIESLAAND

De "terra's van Oostertolauwers Friesland (de eilanden bin votlaoten). Oostertolauwers Friesland beston uut de Ommelanen (bi'j Grunningen) en Oost-Friesland, dat oostelik van et Oldambt ligt.

as veurnaem plak. Bekiek et kaortien op blz. 48 mar es goed. Oostergo en Westergo weren opdield in mitmekeer vieftien 'dielen' en elf steden. Ziej' Schoterwarf (ok: Schoterlaand) en Donia-werstal liggen? Dat weren eerst appatte laanties (terra's), krek as ok Oosterzeeïngerlaand dat was. Zeuven van die kleine laanties hebben heur laeter verienigd tot ien laand (terra): *Zeuvenwoolden*. Die zeuven kleine laanties wodden doe dus 'dielen' (zie et kaortien op blz. 48). In 1456 is d'r veur et eerst spraoke van et laand *Zeuvenwoolden*, daar dan ok Schoterwarf bi'j heurt. En Oosterzeeïngerlaand trouwens ok, een aandere oolde, vaaste bondgenoot van Stellingwarf.

We zien dat bi'jglieks Opsterlaand, Smallerlaand en benaemens Stellingwarf appatte laanties blieven. Doe in 1479 de gezaant van de Duutse keuning en laetere keizer Maximiliaan in Liwwadden was, gong hi'j naor zien baos weeromme mit et verzuuk van de Friezen om een ni'j privilege. De Friese vri'jhied mos d'r zo goed meugelik in garandeerd wezen. Stellingwarf hadde d'r blikber ok belang bi'j, want et wodt ok as laand nuumd in et ontwarp dat die gezaant mitkreeg, naost Oostergo, Westergo en *Zeuvenwoolden*. Ok Schoterlaand wodt dan appat nuumd. Aenlik vremd, omreden et al onder *Zeuvenwoolden* vul.

Et ni'je privilege zal d'r trouwens niet kommen op 'e maniere zoas de anvragers graeg wollen. Et dri'jt om 1500 henne just uut op et verlös van de Friese én Stellingwarver vri'jhied, en Stellingwarf komt even nao dat jaor gewoon bi'j Frieslaand. Daorover vertellen we aanst meer. Pas in 1517 wodt Stellingwarf splitst in een oosterse en een westerse *grieten'je* (de ni'je naeme van wat veerderop in Frieslaand eerder as 'diel' anduded wodde). Wi'j zollen et in oonze tied over gemienten hebben, mar in de Friese gebieden hietten die zo; d'r ston ja ok een grietman an et heufd. De administrasie van de ni'je Stellingwarver grieten'jen wodt pas goed uutmekeer haeld in 1524. In die tied, in elk geval in 1517 of even daornao, wo'n beide Stellingwarven bi'j *Zeuvenwoolden* daon.

De Friese vri'jhied gaot verlore... een betien eigen schuld mit?

Verscheiden bisschoppen van Utrecht en graven van Hollaand perbeerden in Friesland macht uut te oefenen. Ze weren, op zien minst in naeme, graaf of heer van Friesland. Of ze heurzels die titel now gavven of dat bi'jgliks de Duutse keizer dat daon hadde! Zo perbeerde Floris IV (van Hollaand) in 1233 een grafelike regering te maeken in Friesland. Daoruut blikt al, dat die daor in die tied feitelik ontbrak. In et plak van een schout, een ambtner van de graaf, haj', nao 1233, een *grietman*. Die kreeg twie of meer mitrechters. De leden van dit 'kollege' weren ok bestuurder. Ze wodden keuzen deur en uut de eigen gemienschop; krek as de stellingen, uut en deur de bezitters van boerderi'jen. Die hadden stemrecht, en vormden zo de *miente* of *gemiene miente*.

In de veertiende en vieftiende ieuw kregen pattie eigen meensken in et Friese Friesland et daor gaondeweg meer veur et zeggen. Dat weren vaeks de riekeren. Ze hadden meer grondbezit as gewoon en ze hadden verstarke, stienen woonhuzen. Dat weren kleine kesteelties haost. 'Stienzen' of 'steenzen' zeggen we dan. Zokke meensken die heur riek en belangriek maekt hadden, wo'n as 'hoofdelingen' anduded. In sommige kontreinen stelde de bevolking him onder de bescharming van zoe'n man. Die wodde feitelik 'heer', en de eren onderdaonen. Die mossen trouwens wel volk leveren as d'r bi'jgliks een onderlinge ruzie uutvochten wodden mos deur de hoofdelingen. Ok hadden die laesten wel huurlingen in dienst. Omdebi'j 1470 zol d'r in de meeste streken van et Westerlauwerse Friesland zoe'n toestaand west hebben. De rolle van de grietman en zien helpers wodde zodoende minder. En et bestuur wodde zo ok minder demokraotisch. Dat zoks in Stellingwarf ok beston, dot nargens uut blieken. Hier heur ie dus ok niet van hoofdelingen en al zo wat henne. Mar des te meer

speulde et in Oost-Friesland. Waor dat is, ziej' op et kaortien van blz. 50.

De 'hoofdelingen' speulden ok in de Friese stadsbesturen een rolle en in de verschillende poletieke verienings die d'r ontstonden. De veurnaemste groepen weren de Vetkopers, die stark stonden in o.e. Oostergo, en de Schieringers. Die hadden de overhaand in Westergo. Zi'j weren et veural die bi'j Sigismund van Luxemburg androngen om een privilege.

Et zol hier te veer voeren om alderhaande verschillen tussen beide groepen verder uut te stokken. Ie moe'n in ieder geval even weten, dat beide kaanten aenlik weer uut verschillende kleinere groepies bestonden. Persoonlike belangen speulden vaeke een rolle, wiels de Vetkopers van Oost-Friesland uut meer macht an bepaolde 'hoofdelingefamilies' geven wollen. Dat sleug over naor de streken om Grunningen henne, wiels die stad ok de hieltied zien macht perbeerde uut te breiden. En dat lokte in Oostergo hiel dudelik. Deur de striederi'jen stelden sommige ommelanen van Grunningen heur mar graeg onder bescharming van die stad! Al mossen ze daordeur dan ok weer meer mit de belangen van Grunningen rekening hollen.

De Schieringers liekewel mossen van uutbreiding van de macht van Grunningen niks hebben. Ze hadden ok gien belang bi'j hoofdelingen die heur meer en meer as een soort graaf gedregen wollen. Dat liekt misschien even wat vremd omreden d'r ja ok hoofdelingen bi'j de Schieringers weren. We rekenen mar, dat die ok veur et eigen belang et meeste heil zaggen in die groep. Ruzies tussen families en zo bepaolde ok mit, bi'j welke groep aj' belanden.

Van de Schieringers kan in alle geval zegd wodden, dat ze perbeerden de oolde Friese vri'jhied ni'j leven in te blaazen. Dat daaromme vreugen ze de Duutse keizer om verni'jing van oolde rechten. Zoas we al vertelden, mit sukses.

Now hadde Sigismund d'r vanzels belang bi'j omzodoende meer invloed in Friesland te kriegen. Mar et lokt him toch niet om et

Uut een oolde kroniek

Ok de Zeuvenwoolden stelden heur onder de hertog, en ze beloofden (him) boete te betaelen. En d'r wodden bi'j heur ok grietmannen ansteld in elk diel. Mar de heffing die ze gavven was niet streng mar redelik. Mar ze mossen de hertog zweren dat ze him altied trouw wezen zollen. De wooldluden weren mekeer trouw bi'j et geven van die ofdracht en legden mekere onderling gien lasten op.

Stellingwarf mit wat d'r bi'j heurde wol him niet onder de hertog stellen en die trouw zweren. Mar ze bleven vri'j in die tied, al driegde de hertog vaeke ze an te valen. Sommige burgers van et mindere soorte uut Sneek gongen es een keer Stellingwarf in, en steulen zoe'n honderdtwintig stoks vee. Dat vernammen de Stellingwarvers, en ze ontnammen de Snekers et roofgoed weer. Ze zatten ze nao en jachten ze in een wooldkarke. En de Stellingwarvers leuten ze daore gewodden, en sleuten de karke niet of.

Éen stokkien uut een kroniek van Peter van Thabor (1460-1536), kloosterling in et klooster Thabor bi'j Sneek. Dit is een vertaeling. De echte tekst vien ie op blz. 73. Een aandere Friese kroniekschriever, Jancko Douwama, schrift ok dat de Stellingwarvers heur et langste verzetten tegen hertog Albrecht van Saksen-en-die, en dat ze zo lange meugelik volhullen. Douwama schrift ok dat bisschop Frederik van Blankenheim van de Stellingwarvers wol, dat ze him as heer erkenden. Dat deden ze niet, want, zeden ze, alliend de keizer erkenden ze as heer. Die hadde heur 'gefrijet' (vri'j maekt of hullen van een graaf of een aandere heer) vanwegens heur verdiensten. Dat veurrecht wollen ze niet of!

Oosterlauwerse gebied naor zien piepen daansen te laoten. Deur et wark van diplomaten niet en deur militair geweld niet. Dat laeste stelt zo et schient ok niet zo vule veur. Et Westerlauwerse gebied dat nog niet te vule onder Grunninger invloed staot, ropt alderdeegst de hulpe van Hollaand in, as de militaire drieging uut et oosten weg te groot wodt! Mar as de Hollaanse graaf Johan van Beieren zels te vule macht wil, kommen ze weer tegen him in opstaand. Een baozige graaf, dat was now ok weer niet de bedoe-ling! Sigismund perbeert onderwiel de hieltied et hiele Friese gebied an him te kriegen, mar dat lokt niet. In 1437 raekt hi'j uut de tied.

Ok al heurden de hoofdelingen in Westergo benaemens tot de Schieringers, ze bekonkurreerden mekeer ommeraek. Dat was soms zo hevig, dat verschillende oostelike laanties steun zochten bi'j Grunningen. As d'r groot geveer van buten kwam, was d'r toch wel meer iendracht. Zo wodt ok Stellingwarf nuumd as Filips van Bourgondië, graaf van Hollaand, mit zien leger op Frieslaand an liekt te kommen om zien anspraoken waor te maeken. Hi'j komt gelokkig niet, mar de drieging is groot genog veur de Friezen om in dat jaor opni'j bevestiging te vraogen van de overienkomst mit et Riek, aenlik mit Sigismund dus. Ze doen dat an keizer Frederik III. Die wil wel, mar krigt d'r te min veur weeromme. Zo helpen de Friezen him iens niet as hi'j in oorlog is mit Karel van Bourgondië! En die hadde ok nog wel perbeerd Frieslaand in bezit te kriegen. Frederik stuurt een gezaant naor Liwwadden. Die ropt daar in 1478 vertegenwoordigers van de verschillende lanen op. Zeuvenwoolden wodt ál nuumd, Stellingwarf niet. Hi'j wil uut naeme van de keizer een soort stadhouder anstellen. Daar willen de Friezen zo mar niet an, mar hi'j krigt wel een verni'jd, uutgebred privilege-in-ontwarp mit veur de keizer. Daar wodt Stellingwarf inienend wel weer in nuumd as iene van de gebieden daar et omme gaot.

Ni'je onderhandelings volgen, mar van een akkoord mit de keizer dot niks blieken. De Friezen bin trouwens ok niet botte vlot

mercklichen und weffentlich Friede handlen anligen und
sachen mit darfrechung, seins leibs und guts getreue-
lich, miltich und christlich gedient hat, und sein leben und
nachkommen den weberurten Grafen, Prelaten, den von
Aldel, Botten, Comin, und Einwoonend, der obbestimpten
Landen ~~parten~~ ^{hand} ~~und~~ ~~seiner~~ ~~zugehörigen~~ ~~inseln~~
und gebieten die d'ijer zeit Westergo, Westergo
Obernorden, Grunninger gebiete, Dietmar, ~~zijn~~ ~~Obernorden~~,
friesen, Wurst, friesen, Stellingwarff genannt word
und sein nachkommen von unsen und der heiligen Christen
wegen, in Bubernatoren und Potesaten gesaget geredent

Dit stokkien in haandschrift is een primeur! D'r is nog niet eerder een kopie van verschenen en et is oe zo belangriek. Want et is een beschikking van keuning Maximiliaan (laeter keizer) uut 1498, daor in staot dat Stellingwarf bi'j Frieslaand daon wodt. Temeensen, daor komt et op daele. 't Is muuilik te lezen, al kuj' daenk' de naeme Stellingwarf wel vienen. We hebben de tekst op blz. 58 in drokletters opneumen, en daor vien ie vot de vertaeling onder.

in et overleggen. Dat komt veural deur et onderlinge geruzie en de rolle van Grunningen. In 1492 kommen de westelike Friezen weer mit een ni'je vraoge om bevestiging van heur vrijhied bi'j de keizer. Ronduut goed bin de besluten van Frederik zien opvolger Maximiliaan in 1493. Et privilege wodt nog geunstiger as onder zien heit, ongeveer zoas de Friezen et indertied zels wollen. En de Grunningers meugen heur invloed niet meer gellen laoten in Oostergo. Mar ze laoten et d'r niet bi'j zitten en kriegen, veural ok deur ommekoping, grotere invloed an et hof, dat Maximiliaan komt d'r op weeromme. Westergo en Zeuvenwoolden (Stellingwarf wodt de hieltied niet nuumd) kommen allierend te staon. Ze verschienen niet op 'e Rieksdag van Worms in 1495, ok niet nao andringen van gezaant Van Langen, die vaeke de wal van Westergo en Zeuvenwoolden ophullen het.

Et wodt now tied dat we ommedaenken geven an Albrecht, hertog van Saksen. Die veldheer van keuning Maximiliaan was intied stadhoolder-ginneraol van de Nederlanen wodden. Hi'j zicht wel wat in Frieslaand as toekomstig laand veur Henderk, zien zeune. Hi'j lat dat eerst niet deurschiemeren, ok niet as de Schieringers en zo him om hulpe vraogen. Hi'j krigt stiekem vat op Frieslaand deur zien goeie relaosies mit de soldaoten die in Westergo inhuurd binnen deur Schieringer hoofdelingen. Die soldaoten luustren niet meer naor heur opdrachtgevers, mar doen in feite waar ze zin in hebben. Ze oefenen aenlik zels de macht uut en ze roven en plunderen mar raek. Ze zitten dan in westelike Friese steden zoas Bolsward en Sneek. Mar de omgeving daorvan is ok niet veilig! Warschienlik het Albrecht de haand d'r in had. Benaemens Franeker en Sneek vraogen now Grunningen om militaire steun. Mar in 1496 wodt de hulpe van de Grunningers tot een soort bezetting van Sneek en Sloten. Grunningen wil deurdrukken; zo wodt op een bepaold mement Franeker belgerd! Op verzuke zorgt Albrecht veur hulpe. Nao een schoffien rust kommen d'r begin 1498 opni'j huursoldaoten in Westergo. Dat gebeurt

De beschikking van Maximiliaan

(eerst ziej' hieronder wat d'r op blz. 56 staot mar now in drokletters, en dan komt de vertaeling)

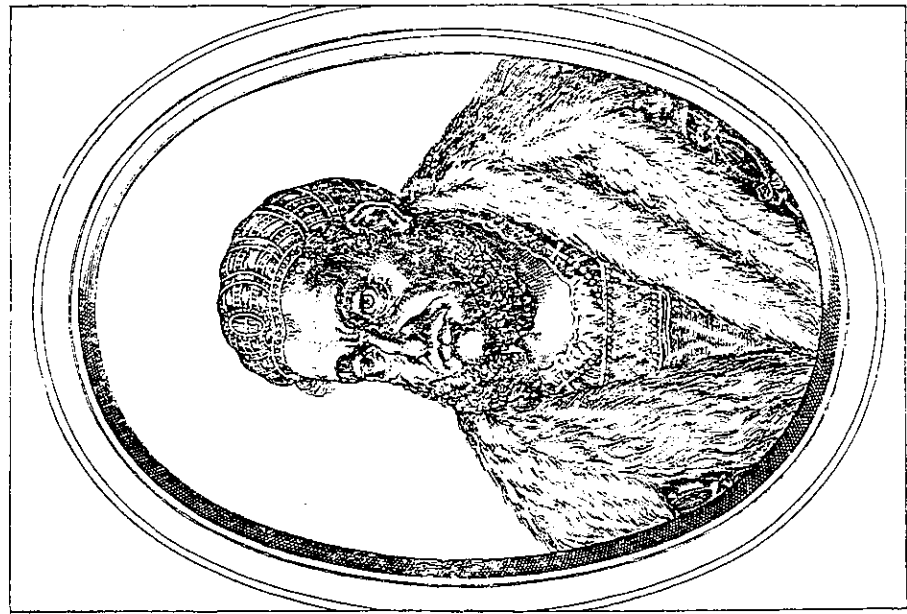
'... (in unsern) mercklichen und treffenlichen kriegshennlden anligen und sachen mit darstreckung seins leibs und guts getrewlich nutzlich und erschieslich gedient hat und sein Erben und nachkummen den vorberurten Grafen Prelaten den vom Adel Stetten Commun und Einwoneren der obbestympten lannde und Iren zugehörigen Innse-len und gebieten die diserzeit Ostergew Westergew Sibenwalden Grun-inger gebiete Dietsmarschen Strandfriesen Wurstfriesen Stelling-warff genannt werden und Iren nachkummen von unser und des heiligen Reichs wegen zu Gubernatorn und Potestaten gesatzt geor-dent...'

Maximiliaan het Albrecht, omdat die him (= Maximiliaan), die zien overleden heit (= keizer Frederik III, overleden in 1493), die zien zeune (= aartshertog Filips de Schone, graaf van Hollaand) en et Heilige Riek (= et Duutse Riek) 'in oonze grote en belangrieke oorloggen en aandere zaeken mit inzet van zien lief en goed trouw, nuttig en uutstekend diend het, én Albrecht zien arfgenaemen en naokommelingen, vanwegens oons (= Maximiliaan) en et Heilige Riek ansteld en ordonneerd tot gubernator (= gouverneur) en potestaat over de hiervéúr nuumde graven, pre-laten, edelen, steden, mientes en inwoners van de bovennuumde lanen en de daarbij heurende eilanen en gebieden, die tegenwoordig Oostergo, Westergo, Zeuvenwoolden, Grunninger gebieden, Dithmarschen, 'Strandfriesen', 'Wurstfriesen' en Stelling-warff nuumd wodden, en heur (= van de nuumde inwoners) naokommelingen (de anstelling tot gubernator en potestaat is arfelik!)?

deur toedoen van een hoofdeling, en warschienlik zat Albrecht ok hiere mit achter. De huursoldaoten gaon weer heur eigen gang, ze wo'n deur verschillende perti'jen antrokken en d'r ontstaon ni'je oorloggies. Mar heur roveri'je en geweld schient wel de grootste pest west te hebben. Dan gebeurt d'r wat daor Albrecht van Saksen goed mit uut de voeten kan. Kopstokken uut Westergo vraogen him om 'heer en beschermer' te wodden. Veural hoofdelingen die al eerder hulpe van Albrecht had hadden, sturen hier op an. Ze willen in him wel een toekomstige stadhoolder van Maximiliaan zien. Nao zwaore drok van Albrecht komt d'r een akkoord mit Westergo: de legerties, die toch al op Albrecht zien haand binnen, moe'n nog wel even an et plunderen om et d'r deur te kriegen. Dat Westergo d'r toch aenlik niet an wil, is goed te begriepen. Albrecht zien veurweerden geven him ommes de macht van een laansheer. Ze slokken zodoende een stok Friese vri'jhied op. Alle legerties kommen trouwens in Saksische dienst, veroveren Oostergo en bedriegen de stad Grunningen...

Albrecht van Saksen het et mooi speuld. Van de striederi'jen maekte hi'j haandig en daankber gebruik. Hi'j kon him as een redder veurdoen! De hoogste baos, Maximiliaan, kon niks anders doen as him tevreden tonen, now Albrecht in zien naeme in Frieslaand de boel op 'e riegel kregen hadde. En dat dee hi'j, deur Albrecht en die zien naokommelingen veur altied Frieslaand te geven, al kon zien eigen zeune of et Duutse riek dat gebied laeter weeromme kopen. Albrecht kreeg dus niet allienig Westergo, mar et hiele 'Friese' gebied, dat rechtstreeks onder et Duutse riek hiette te valen.

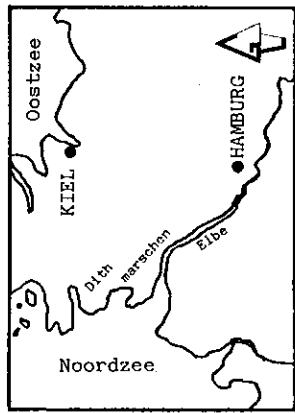
Op 6 juni 1498 wodt an Maximiliaan zien hof omschreven om welke lanen et gaot. Et bin Oostergo, Westergo, Zeuvenwoolden, Grunninger gebieden, 'terra's' in Noord-Duutslaand waaronder et Saksische Dithmarschen (zie blz. 61) en... oons Saksische Stelling-warff (zie blz. 58). Hoewel Stellingwarf d'r feitelik niet bi'j heurde, eiste Albrecht ok dat gebied op. Ok ere gebieden in et noorden daor ie je van ofvraogen kunnen as ze d'r op grond van de

Dit is Hertog Albrecht van Saksen, de man die in de jaoren 1498-1500 Oostergo, Westergo, Zeuvenwoolden en meer Friese gebieden onder dwang bij mekeer brocht. Stellingwarf wodde d'r, as laeste en onder zwaore militaire drok, ok bij daon. Albrecht wodde doe gubernator veur Maximiliaan, zeg mar gouverneur. Die was eerst 'Rooms-keuning' en wodde laeter tot keizer kroond.

geschiedenis bij heuren mochten, wodden gewoon nuumd. D'r wodde misschien vanuut et vere hof niet zovule acht op geven, en Albrecht zal Maximiliaan ok vaaste niet om te min vraogd hebben. Butendat, Maximiliaan kon et makkelkste lanen vergeven die 'vrij' weren of heur zo gedreugen. De Stellingwarvers hadden vaeke een beroep daon op 'e Friese vrijhied en heur laand was ok nuumd bij de vraoge om een nij privilege angaonde de Friese vrijhied. De daans ontspringen zat d'r niet in!

Zo komt d'r dus een aende an de onderlinge kribberijen van de Friezen. Van de 'echte Friezen' dus, die et wel niet zo bedoeld hadden, mar die de loop van de dingen op 't laest ok niet meer keren konnen. Maximiliaan driegt mit zwaore straffen as de inwoners van Westergo, Zeuvenwoolden, Stellingwarf enz. niet om liek willen. Albrecht wodt zien 'gouverneur', en ze hebben die mar as heer te erkennen. Dat is beter veur alles en iederiene, vienen ze bij'et riek. Ok veur de Friezenzels, want die kriegen now eindelijk ok vrede onder mekeer!

Ok et Saksische Dithmarschen wodde gewoon bij de Friese lanen rekend.

Stellingwarf wodt een stokkien Frieslaand

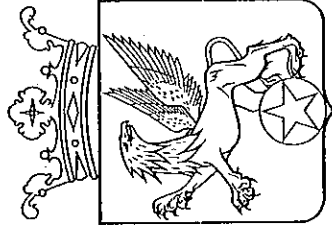
Liwadden komt evenpies in opstaand, mar Albrecht, die zels gien tied het, stuurt gezaanten. Die eisen dat vertegenwoordigers van alle steden, dörpen en dielen in Westerlauwers Frieslaand bij heur kommen en de erkenningsied ofleggen. Liwadden gefte de moed op. Van de twiede gelegenhied die geven wodt om Albrecht

Von Schaumburg bij Berkoop

Wilwold von Schaumburg, legeranvoerder van Albrecht, was een beroemde vechtersbaos, of, zoaj' willen, een beruchten iene. Zien levensbeschriever hemelt him vanzels nogal op. Aorig is, dat die ok vertelt van de veldtocht tegen Stellingwarf in 1500. Von Schaumburg gong eerst naar Westerlauwers Friesland, daar hij vlot een opstaand onderdrokte. En doe' ...zoch er in Stellnusswerf, zegt de levensbeschriever. Hij trok dus Stellingwarf binnen. (En 't leger sleug zien tenten op bij Berkoop, weten we uut andere bronnen.) Daor bleek een kleine verzetsgroep te wezen. Die vuulde him niet stark genog veur beheurlike tegenstaand. Mar tegen de dag begonnen de Stellingwarvers een schermutseling en konnen een stokmennig (of: ettelike) pakknechten daelestikken. De bevelhebber trok mit zien macht tegen ze op. Al hadden ze, vertelt de levensbeschriever veerder, in dat laantien wel zoe'n honderd dörpen en zo, ze gavven heur toch ok over en legden de arfhuldiging of, zoas de aandren daon hadden.

De gemientewaopens

Dit bin, de gemientewaopens van Oost-Stellingwarf (boven) en West-Stellingwarf (onder). Ze gaon weeromme op ooldere waopens mit etzelde faobeldier: de griffioen. Op zegels van Stellingwarfziej' van 1350 of aleen biest dat misschien diezelde griffioen is. Die vien ie mar zelden in Nederlaanse waopens, mar bijglikeks in Duitse en Zwitserse meer. Zie ok blz. 26 en et omslag mit de gemientevlaggen (boven 'west', onder 'oost').

eupenlik te huldigen, maeken Schoterlaand, Haskerlaand, Engwirden, Opsterlaand en Stellingwarf gien gebruuik. In 1499 komt Albrecht mit zien zeune Henderk naar Friesland. Hij wodt op alderhaande plakken opnij huldigd, ok deur Zeuvenwoolden. Pas in 1500, naodat een soort algemiene opstaand tegen him daeleslegen is, wodt et echt geveerlik veur Stellingwarf. Dat laand het him tot dan toe niet erkend!

In september van dat jaor verschient de Saksische legeranvoerder Von Schaumburg mit een macht van 1500 man bij Berkoop. Hier en daor is nog wat verzet, mar de Stellingwarvers begriepen dat ze et niet hollen kunnen. Schaumburg lat vertegenwoordigers uut de verschillende dörpen kommen. Ze moe'n de huldigungsied ofleggen en butendat kriegen ze een forse boete te betaelen.

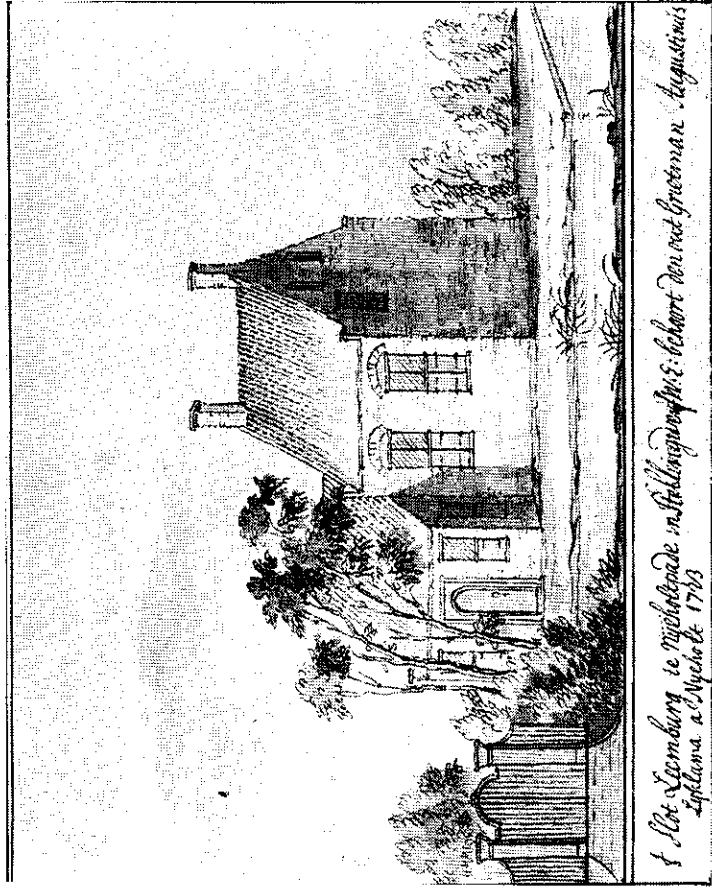
De rechtspraake en et bestuur van de stellingen kommen dan te vervallen. Wel meugen de stellings, as dörprechtters, plaetselik nog wat kleinere onienigheden berechten. In 1504 komt de eerste grietman hierhenne, een zekere Lammert Piers. Die is deur de Saksische overheersers benuumd. In dat jaor huldigen Stellingwarf, Zeuvenwoolden en ere laanties George, een zeune van Albrecht, in et Burgumer klooster. Henderk hadde gien belangstelling veur Friesland, en Albrecht was in 1500 wegreaekt.

Ie zien dat et bestuur krek zo maekt wodt as in de rest van Friesland. Dat is deur de nije heersers instelden et blift tot 1795. Krek zoas andere gebieden in Friesland heur vrijhied kwiet raeken, is et ok gedaon mit de vrijhied van et Saksische Stellingwarf.

Toch wodden niet zomar alle banen mit de aandere oostelike gebieden deursneden. We vertelden al van westelike dörpen die van de karke van Stienwiek ofsplitt weren. Ze betaelden daor veur, soms in de vorm van kiepen! Now konnen de dörpen Blesdijke, Steggerde, Peperge, Vinkege en Ooldetriene pas in 1614-1615 mit die 'hoenderpacht' stoppen, deur of te kopen. En vandaagedag het oons eigen streektaelinstituut, de Stellingwarver Schrieverronte, veul kontakt met Overiessel, Drente, Gelderlaand en Grunningen.

Hertog Albrecht dieelde Stellingwarf dus zonder pardon bij

De stienze 'Friesburg' (ok: 'Liemburg') onder Nijhooftpaer, een prentien van J. Stellingwerf uut 1723. Augustinus, nuumd in et onderschrift, het grietman van Opsterlaand west. Stichter en eerste bewoner was Lyckle Eebles Lycklama à Nijeholt, twiede grietman van Stellingwarf en de eerste (deur de splitsing in 1517) van West-Stellingwarf. Hij is ok bekend van een brief die hij op 12 september 1512 schrifft an de regering van George, de zeune van Albrecht. Daoruut bliekt, dat Stellingwarf ok as diel van Frieslaand liever gien belasting betaelt. Perbeer Lyckle mar este volgen: '...en kan Ick die luyden In mynder gretenye niet wel daer toe bewilligen toe geuen. Ende geuen my ter Antwoerde zy oorhoeren (= heuren) dat Schoterlant opsterlant Smalingerlant ende ander landen buten In frieslant sulcke penningen niet geuen... Ouck seggen onse luyden my dagelix toe, wy gauen ouer (= veur) een Jaer vierhondert golt gulden tot den dycken Schoterlant upsterlant ende schmalingerlant hebben niet gegeven soe salt ons nu ouck gaen' (vertaeling op blz. 73).

St. Liemburg te Nijeholtepaer in Stellingwarf. E. Schort den med. Grietman Augustinus Lycklama a. Nijeholt 1723

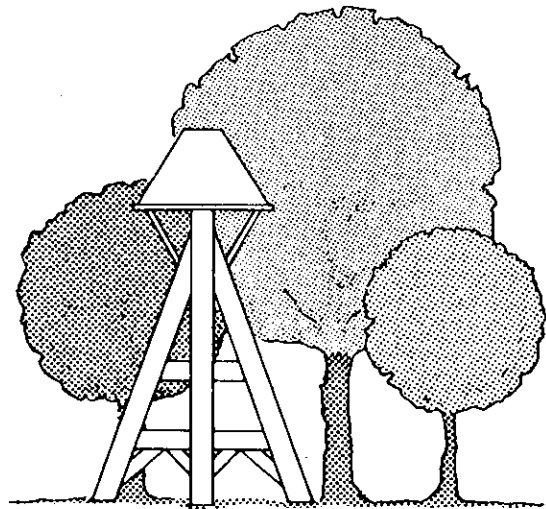
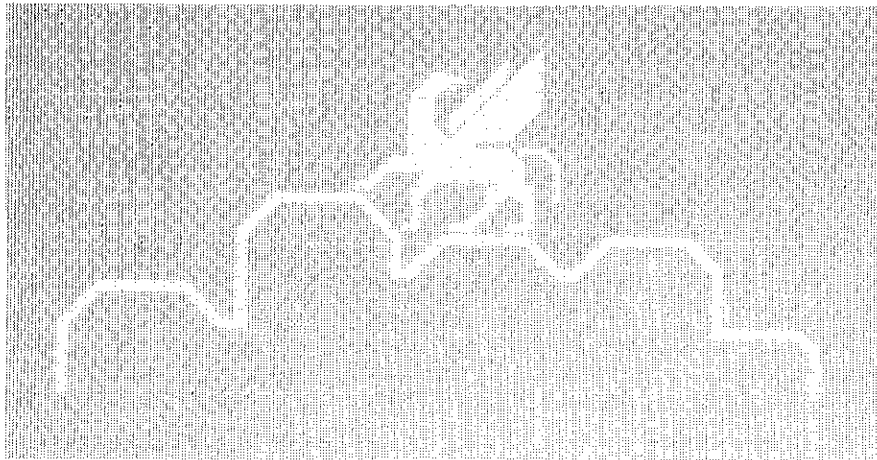
Frieslaand in, zonder dat de meensken d'r zels wat over te zeggen kregen. Die hadden de hiel tied perbeerd om baos in eigen huus te blieven en niet te vule bij alle geweld dat d'r op 'e wereld was, betrokken te raeken.

Dat was, daenken we, ok belangrieker as waor aj' now percies bij indield weren. Et gong d'r mar omme wat je et meeste veurdiel en et minste naadiel opleverde. Zoks hadde vaeke te maeken mit belastingdrok en zo wat henne, we vertelden et al eerder. Van dat zat ie an de Friese kaante mit et streven naor vrijhied goed. Om zo veule meugelik vrij van belastings te blieven, dat was ok nao 1504 nog een belangriek doel. Zie mar es et stokkien uut de brief van Lyckle Eebles, grietman, uut 1512, richt an de 'raoden' van George op blz. 64.

En dan, we hebben et eerder al zegd, wodt Stellingwarf in 1517 opdield in twee grietenijen, in een oostaende en in een westaende. In 1524 is pas de administratieve scheidung. Mar tot op vandaegede-dag blieven ze dingen mit mekeer doen. Ze liggen dan ok stief tegen mekeer an, Oost- en West-Stellingwarf. Al hieten ze now gemienten, ze hebben zowat dezelfde geschiedenis en ze hebben veul dingen gemienschoppelik, zoes et Stellingwarfs.

Ja, tot op vandaegede-dag blijft de belangstelling in onze streek Stellingwarf veur onze eigen tael, gewoonten en geschiedenis bestaon. De besturen van beide gemienten weten et, dat ze zorgen veur onderwies in hiemkunde van Stellingwarf. Ze steunen buten dat onze tael, et Stellingwarfs, en dat dot de perveensie Frieslaand ok. Wijzels vienen et ok prachtig om over de geschiedenis van onze streek te lezen. Dat we hebben mit veul plezier veur jow, op verzuuk van de wargroep hiemkunde, dit boekien schreven.

We hopen dat ie d'r ok nog es wat meer van lezen willen. Want d'r is netuurlik vule meer. Uut de tied daor wij over vertelden, over de tied d'r nao en ok nog wel over véur et jaor 1000! D'r bin verschillende mooie geschiedenisboeken over Stellingwarf, en netuurlik ok over de streken om oons toe. Vraag d'r mar es naor. De boeken en artikels die wij bruukt hebben, hebben we op blz. 78-79 mooi even veur je op een riegeltien zet. Now, tot kiek es!

Boven: et ni'jmoodse beeldmark van de gemiente West-Stellingwarf, onder dat van de gemiente Oost-Stellingwarf. Behalven waopens, vlaggen en beeldmarken bruken beide gemienten ok nog wel es de Latiense spreuke van een middelieuws zegel van Stellingwarf: 'Iuste Iudicate Filii Hominum' ('Oordiel rechtveerdig, meenskekiender').

Stellingwarfs volkslied

(tekst: H.J. Bergveld, mez.: H. Bokelman)

STELLINGWARFS VOLKSLIED

In't Stel-lingwarfse laandschap, mit grei de bouw en
 struuk, mit wal -- legies en hei-de, mit o -- veroold ge-
 bruuk, mit es - sen en mit maoden, mit vaorten sluus an sluus, in't
 laand van Lend' en Tjon - ger, daor vu - len wi'j oons thuus, in't
 laand van Lend'en Tjon - ger daor vu - len wi'j oons thuus.

In 't Stellingwarfse laandschop
 mit greide, bouw en struuk,
 mit wallegies en heide,
 mit overoold gebruuk,
 mit essen en mit maoden,
 mit vaorten, sluus an sluus,
 in 't laand van Lend' en Tjonger
 daor vulen wi'j oons thuus.

Wi'j bin gien echte Friezen,
 mar ok gien Drenten meer.
 Mar in oons dörp of buurtschop,
 daor helpen wi'j mekeer.
 En waor wi'j ok belanen,
 d'r blijft een sterke baand
 mit oons geboorteplakkien
 oons Stellingwarver laand.

Ok Stellingwarf het een eigen volkslied, al kent niet iederiene et. Dat ziej' hierbi'j ofdrokt. Ie heuren et ok niet zo vaeke uut volle bost zingen. Dat is ok niet zo neudig, vienen de meeste Stellingwarvers. Die daenken eerder an een Verienigd Europa. Daor gaot et ja op an, en et zal zeker zien veurdie-len hebben. Mar an de aandere kaante: oonze eigen oolde tael kan daor ok goed in beweerd bli-ven, krek as die van aan-dere streken, in die ni'je lappedeken van verschil-lende taelen en kulturen!

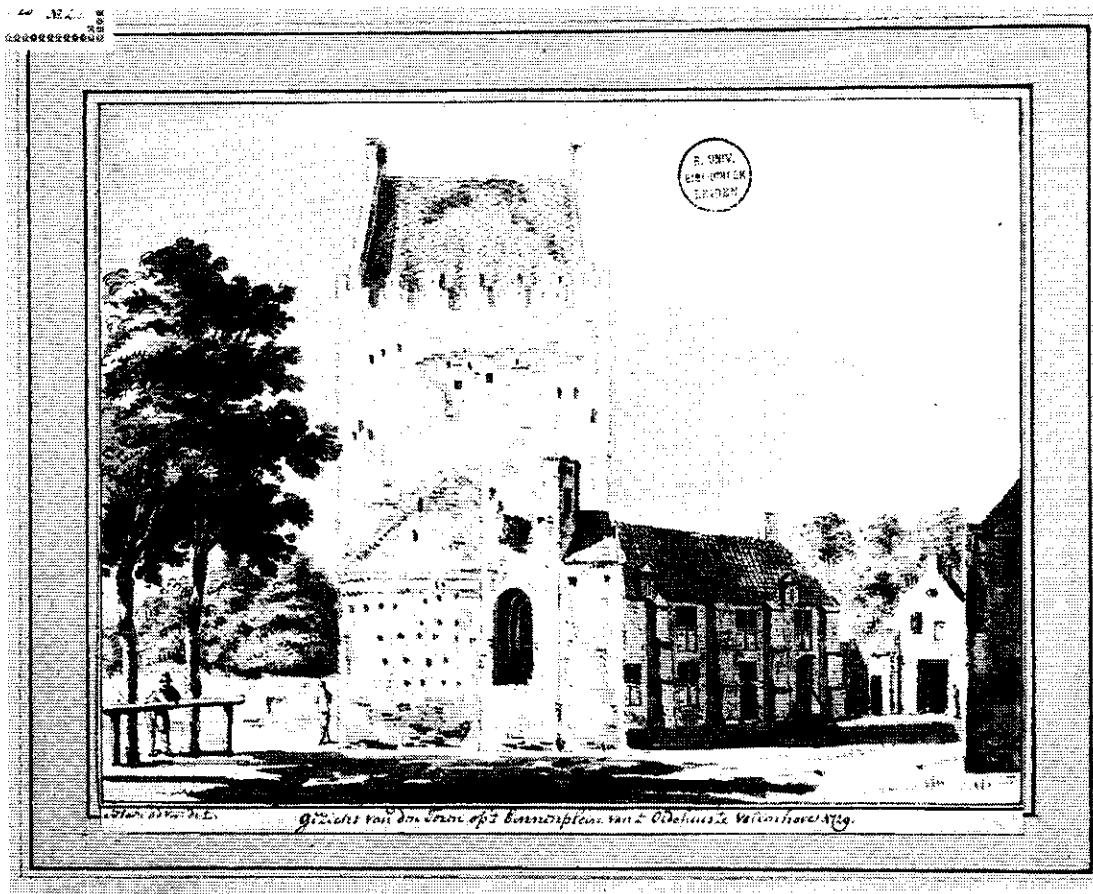
De ban-tekst van 1309

(vertaaling uut et Latien van de oorkonde op blz. 40)

Guido, door de genade Gods bisschop van Utrecht, aan alle abten, proosten, prioren, provisoren, dekens, pastoors van de plaatselijke kerken en priesters van zijn stad en bisdom, bij wie deze brief zal aankomen, heil in de Redder van allen. Grote roekeloosheid en heiligschennige baldadigheid heeft men in deze dagen verondersteld van Friezen van de vergaderingen van Stellingwerf en Schoterwerf jegens onze kerk van Utrecht, waaraan zij, zoals bekend is, in geestelijke zaken onderworpen zijn, waaraan sommige Stellingwerfers in tijdelijke zaken, rechtens onderworpen moeten zijn en waarvan zij de kerkelijke sacramenten ontvangen. En wel op grond van de buitensporige gruwelijkheden die zij begaan hebben door het land van onze kerk te Vollenhove vijandig binnen te vallen, het kasteel van onze kerk aldaar te bezetten, door met oorlogstuig aan te vallen, de bomen om te hakken en het land met vuur te verwoesten, door de mannen van de kerk gevangen te nemen en te doden, door de kerk van Vollenhove op heiligschennige wijze grotelijks te beroven, door het offerblok waarin de aalmoezen, vrijgevig geschonken voor het onderhoud van het Heilige Land, werden bewaard open te breken en de kerk zelf van de kerkelijke ornamenten te beroven. Hierom worden zij geacht door het feit zelf geëxcommuniceerd te zijn, alsmede op grond van hun slechte en verwerpelijke daden zonder tal, die in onze stad en ons bisdom en in de naburige plaatsen langs mondelinge weg, bij geruchte en door de evidentie van het gepleegde feit voldoende breed bekend zijn. Daarom vermanen wij, vooreerst gebruik makend van de kerkelijke macht en de geestelijke wapens die de kerk eigen zijn, in deze plechtige samenkomst, zonder tegenspraak te dulden en publiekelijk, allen en ieder afzonderlijk van de stellingen, overheden, rechters en burgemeesters van de voor-

noemde vergaderingen, met welke naam zij ook genoemd worden, en de gemeenschap van hun vergaderingen, en drukken wij onze wil uit dat door deze plechtige afkondiging dit, ons besluit hun ter kennis wordt gebracht - omdat het door hun onverschrokkenheid, ongehoorzaamheid en weerspanningheid niet openlijk bekend kan worden - dat zij binnen zes weken na het uitgeven en publiceren van deze gerechtelijke aanzegging, dat wil zeggen vanaf Sint-Bartholomaeusdag (24 augustus) in het jaar des Heren 1309, aan God, onze kerk en de mensen die onrecht hebben geleden door de bovengenoemde onrechtmatige schade zowel op passende wijze genoegdoening schenken, als ook tot de gehoorzaamheid aan de kerk terugkeren. Anders zult gij de stellingen, overheden, rechters, burgemeesters en allen afzonderlijk die de voornoemde euvelsden en buitensporigheden persoonlijk hebben meegemaakt en er actief aan hebben deelgenomen, en die wij hierbij schriftelijk, voor nu en straks, excommuniceren, en wier geëxcommuniceerde gemeenten wij hiermee schriftelijk onder kerkelijk interdict plaatsen, op alle zon- en feestdagen openlijk aflezen als geëxcommuniceerd en onder interdict geplaatst, totdat zij voor hun voornoemde buitensporige gruwelijkheden passend genoegdoening hebben geschonken en ontslag van deze straffen verdiend hebben. Gegeven in het jaar en op de dag, boven vernoemd.

(bovenstaonde vertaaling is van dr. R. Th. M. van Dijk, Nijmegen. Excommunicatie = uitsluiting uut de karkelike gemienschap, karkeban; interdict = schorsing van de karkelike bedienings as straf veur een gemiente, laand of verieninge en zo wat henne)

Gezicht op 'e grote toren van et bisschopelike slot in Vollenhove. Een waarhiedsgetrouwe tekening van Abraham de Haen uut 1729, aanwezig in de universiteitsbibeltheek van Leiden, kollektie Bodel Nijenhuis, inv.nr. 310-I-20. Opneumen mit vrundelik goedvienen.

Verbond van Stellingwarf mit Grunningen over de rechtspraoke

Wi'j recht en raad (bedoeld is et hoogste rechts- en bestuurskolle-ge) van et laand Stellingwarf verklaoren mit disse oorkonde, uut naeme van oonszels en oonze opvolgers-rechters en -raadsluden van et eerder nuumde laand Stellingwarf, dat wi'j toezegd hebben en toezeggen an de stad Grunningen, an de burgers daorvan, an al wie onder Grunningen zit en an al wie van de rechtspraoke van die stad gebruik maekt, dat wi'j iederiene van Grunningen en die onder de stad zit, goed recht doen zullen om geliek te haandelen angaonde de zaeken tussen de lanen an beide kaanten.

Zol et zo wezen dat bepaold goed uut et rechtsgebied van de stad Grunningen roofd en in oons laand brocht wodt, dan zullen diegenen bi'j wie de zaeke anbrocht wodt, de anbrenger of de klaeger goed recht doen, zonder dat et him wat kost, veur zoveer de klaeger terecht klaegt en bi'j zien klacht blijft.

En veerder zal goed recht daon wodden, zoas de stad Grunningen eerder an inwoners van oons laand daon het, te weten de kerspeldbestuurders van Blesdieke, mit de naemen Johan Tidens, Andries Bralts en Johan Ludens. En wi'j recht, raad en gemienschop van stemhebbenden van et laand Stellingwarf beloven om an disse zaeken wis en sekuur vaaste te holen, tot de tied dat we dingen vernemen die hier mit in stried binnen, waordeur disse oorkonde ongedaon maekt wodt. Dit alles zonder bedrog. En om dit mit nog meer naodrok te bevestigen hebben wi'j, de eerder nuumde stellingen, te weten mit de naemen Meine Roelofs, stelling in Hooltpae, Tjaard Tatens, stelling in Steggerde en Roelof Gerbers, stelling in Westni'jberkoop, mit goedvienen van et laand et zegel van oons laand onder an disse oorkonde hongen.

Geven in et jaor 1473 op 'e dag van de onbevlekte ontvangenis van Oonze-Lieve-Vrouwe (= 8 dec.; *de oorspronkelijke tekst vien ie op blz. 72, et uuthangende zegel daor spraoke van is ziej' op blz. 26*).

Verbond van Stellingwarf mit Grunningen over de rechtspraoke

(tekst van een oolde oorkonde van december 1473; de vertaeling lees ie op blz. 71)

Wy recht ende Rade des gemenen landes van stellinge werff bekennen myt dessen openen breue voir ons ende onsen nakomelingen richteren ende raden des landes van stellinge werff voirsscreuen dat wy ouer gegheven hebben ende geuen ouer der stat van groninghen ende hoeren gemenen borgers ende alle den gene die onder der stad van groningen voirsscreuen geseten zynd ende der stat van groningen nae den rechte gebrukende zynt dat wy alle den genen die van der stad van groningen ende alle den ghenen die onder der stad voirsscreuen geseten zynd recht raet wysinge ende vorderlick recht doen zullen omme weder richten nae ansien der zaken tusschen den landen an beyden tsiden.

Ende waert zake dat yenich gued gerouet worde uut der stat rechte van groningen ende in onsen lande gebrocht worde zoe zullen die gene dien die zake angesocht wort den ansoker ofte den clager vorderlick recht doen buten zynen schaden zoe veer als die clager rechte clage doet ende by zynre clage bliuet.

Ende dan zoe vorderlick recht toe doen als die stat van groninghen in voirtiden by onses landes inwoenres gedaen heuet als den karspel bueren van blesdyck, by namen Johan tidens, andrees bralts ende Johan ludens. Ende wy recht raede ende gemeente des landes van stellinge werff louen dese zaken vast ende vollenkomelic toe holden zoe lange ende hent der tyt toe dat wy contrarie zaken vernemen die desen breeff dodende zynt zonder argelist.

Ende om der meerre vesterissen willen zoe hebbe wi stellinge voirsscreuen als by namen Meyne roloffs stelling toe oldeholcpade tyært tatens stelling to steggerde ende roloffgerbers stelling toe westnyeboerkoep by consente des gemenen landes onses landes secreet byneden an dessen breeff gehangen.

Gegeuen In den Jaer ons heren dusent vierhondert ende drientseuentich op onser lieuer vrouwen dach conceptio.

Aandere oorspronkelijke teksten

bij blz. 26

'...ende in wat kerspelle die clockenslach genge, solde de Schulte int land van Drenthe, ofte de Stellinge in Stellingwerf, myt den gemenen kerspelle volgen elck de beste man van den huse.'

bij blz. 54

Item oeck ghinghen die Seuen wolden onder den Hartoghe, ende sie onthieten scatinghe te gheven; ende hem worden oeck Grietmans gheset in elcke deel; mer die scatinghe, die sie gauen, was ghenadelic ende redelic; mer sie mostensweren den Hartoghe holt ende trouwe te wesen. Item die Woldman was malcander trouwe die scatinghe to gheuen, ende belasten malcanderen niet.

Item Stallingwerf mit syn toe behoeren wolde niet ondergaen noch den Hartoghe hulden; mer sy bleuen vry doe ter tyt, al wast datse die Hartoghe vake driechede te versoeken. Item sommighe lichte borghers van Sneeke toghen eens in Stallingwerf, ende hadden becreghen ende onderhaelt by hondert ende twintich hoeft beesten. Dit vernamen Stallingwerffters, ende ontiaechden Snekers dat roef, ende veruolchdense, ende iaechdense in een Woldkercke; ende Steallingwerffters lietense daer wesen, ende besloeghen die kercke niet.

Vertaeling van blz. 64

'...en ik kan de meensken in mien grietenij'je d'r niet toe kriegen om te geven. Ze geven mi'j as antwoord dat ze heurd hebben dat Schoterlaand, Opsterlaand, Smallerlaand en ere lanen veerderop in Frieslaand zokke belasting niet betaelen. Ok zeggen oonze meensken me daegelijks: 'Wi'j gavven veur een jaor vierhonderd gooldguldens veur de dieken. Schoterlaand, Opsterlaand en Smallerlaand hebben niet geven. Zo moet et mit oons now ok!'

Meer uut 'Vrijheidsmin'

(uut et begin)

Hoe gloeit zijn gelaat van een onwederstaanbaar heldenvuur, hoe moedig treedt hij tot aan het uiterste einde der brug! gewis het is den vreesselijken GEYSAMA VAN WOLPHEN, het hoofd der rebellen. Te vergeefs beproeven zij door haken en dreggen aan touwen gehecht over de brug te werpen, dezelve neder te trekken, de zware kettingen waarmee de brug opgehouden wordt, spotten met hunne zwakke pogingen. Hui! hoe treffen hun de pijlen en steenworpen onzer soldaten, hoe worden zij verpletterd, of zakken magteloos neder. Heilige maagd! de Veldheer stort in de gracht! Maar wie klimt daar met eene onbegrijpelijke vlugheid tegen dien paal aan deze zijde der brug op? Hemel! het is de Veldheer; welke vreesselijke bijlslagen, de kettingen rinkinken; help hemel! de brug stort neder!

Zie hoe stoten die woestelingen met dien schrikkelijken stormram op de slotspoort, Heilige maagd! beschermt ons, indien de poort eens bezweek! Hui, hoe davert het gebouw! God, welk een ijsselijk gekraak, de poort is stukkend gerameid! gilt IDA; hare knieën knikken, met moeite houdt zij zich staande, en al rillende waagt zij het haren blik nogmaals op het verdelgend oorlogstoo-neel te vestigen. Hemel! hoe treffen die werpspiessen, die hellebaarden! hoe ijsselijk klinken de bijlslagen op rondas en stormhoed. Bij alle heiligen! hoe verschrikkelijk strijdt GEYSAMA, de geduchte VAN WOLPHEN. Regtvaardige hemel! alles valt onder zijne slagen, of deinst angstig terug. Ha! een held schijnt zijnen voortgang te stuiten. Groote God het is mijn vader! Het meisje siddert als een blad door den wind bewogen, en naauwelijks waagt zij het den adem te halen; als roerloos, staarogt zij op elke beweging der strijders. Ha! mijn vader ligt zijne strijdbijl op, vreesselijk daalt dezelve op het hoofd des Veldheers! Neen! zijn schild vangt den slag op, en splijt kletterend van een. Wees mij genadig Heilige Maagd! het staal flikkert boven het hoofd mijns vaders! God dank! hij ontwijkt het moordtuig, dat zonder doel te

treffen op de leuning der brug nederstoot en het hout aan spaanders doet stuiven. De hemel zij geloofd! deze reis zult gij te vergeefs pogen het staal mijns vaders te ontsnappen, uw schild is verbrijzeld. Maar wat zie ik? de heirbijlen ontmoeten elkander, vliegen aan stukken. Groote God mijn vader stort neder! schreeuwt IDA met den kreet der wanhoop, en ijlt naar de slotpoort. Houdt op wreedaard! gilt het meisje...

(de Stellingwarvers naoderen et kesteel now mit de stormtoren)

'...stuwen het logge op dikke eikene rollen rustend gebouw langzaam voort, terwijl weder anderen de zorg is toevertrouwt steeds den achtersten rol zoodra dezelve los is, na voren te verplaatsen, allen twee uren vervangen frissche arbeiders hunne vermoeide kameraden, en nacht en dag gaat het werk geregeld voor. Het schrikgevaarte zelfs, uit drie verdiepingen te zamen gesteld, waarvan de bovenste met bekwame steenwerpers, de middelste met boogschutters, en de onderste door zwaar gewapende krijgers met spies en strijdbijl voorzien, bezet zijn, dient om deze arbeiders te beschermen; want naauwelijks verthoont zich eene der burgzaten op de torentransen of op den omloop des kasteels, of de wistreffende pijlen der uitmuntende boogschutters doen den ongelukkigen zijnen moed weldra met zijn bloed betalen.

Noch moeite, noch arbeid heeft de kundige Veldheer gespaard, dit kasteel werkelijk bijna onoverwinnelijk te doen zijn; uit stevige balken te zamen gesteld, is hetzelfde bovendien met grof teenwerk omvlogten en geheel met ossenhuiden overtrokken, om zoowel het hevig beuken der stormrammen te kunnen wederstaan, als van ligt vuur te vatten, bevrijd te zijn.

Binnen drie etmalen gelukte het den *Stellingwerwers* dit reusachtige gevaarte tot aan de gracht des kasteels te voeren, maar nu ook doet zich de grootste hinderpaal op: de gracht moet gedempt, met den overigen grond gelijk gemaakt; of alle verdere vordering is onmogelijk, alle tot nu toe doorgestane gevaren te vergeefs, alle hunne onvermoeide arbeid vruchteloos. -- Woest, tuurt de blik des dapperen *Vries* op den hoogen muur van het Slot, reeds verbeeldt

hij zich denzelfen te bestijgen en het zoo gehaatte kasteel te verdelgen, zijn oog schittert van een onwederstaanbaar heldenvuur, zijn hart juicht; maar deze blik verandert van rigting, ziet in den diepen kloof die hem van de overwinning scheidt,... zijn hart juicht niet meer, het heldenoog verflaauwt, moedeloos zinkt de gespierde, reeds tot een triomfteeken opgeheve arm neder. -- Alleen GEYSAMA blijft onveranderd; bedaard meet zijn valkenoog de hoogte des kasteels, gerust schouwt hij in de diepte neder; niet slechts heeft hij als een onverschrokke held dit groot-sche plan van aanval gevormd, maar tevens heeft hij als een kundig Veldheer, reeds bij den aanvang de hindernissen berekend, welke hij om zijn doel te bereiken overwinnen moest; (...) geeft reeds VAN WOLPHEN de noodige bevelen dit struikelblok uit den weg te ruimen. De gerustheid welke de Veldheer doet blijken, herlevendigt den moed zijner krijgslieden, diep is de gracht; maar honderde handen brengen hout, steenen en aarde aan, welke door het onderste gedeelte van het stormgevaarte heengevoerd, in de diepte worden uitgestort en binnen vierentwintig uren is de zoo vreesselijk schijnende hindernis opgeheven, de gracht gedempt; het schrikgevaarte rolt voort, en daverend dreunt de lucht, door het blij vreugdengejuich der zich reeds van eenen spoedigen zegenpraal verzekerd wanende *Vriezen*.

Akelig, dof, als de stem die hun naar het graf roept, dringt deze onheilspellende galm de burgtzaten in het gehoor; weinig scheelt het of de wapenen ontglippen hunnen bevenden handen, aan die handen welke zoo kortelings nog met kracht de vreesselijke strijdbijl zwaaiden, den stevigen boog als een hoepel deden in eenkrimpen, en rotsklompen op de hoofden hunner bespringers lieten nederploffen. Op hunne knieën liggen zij en roepen angstig de hulp der Heiligen in; diezelfde onverschrokkene mannen, welke tot hiertoe niet geschroomd hadden den hun vreesselijk aangrijnzenden dood in zijnen opengesperden muil te zien.

(uut et laeste; de stried is streden, Stellingwarver anvoerder Geysama krigt de dochter van de slotvoogd, en de bisschop speelt daor een

mooie rolle bi'j, al liekt et eerst dat die Geysama ommekopen wil...)

'Het is onnodig Bisschop! dat gij u zoo vele moeite geeft:' roept GEYSAMA met verkropte toorn, 'ik begeer geene geschenken!' Nogtans, zult gij, zoo als wij reden hebben te geloven, het onze niet weigeren. -- Nu nadert hij IDA en eenige woorden in stilte met haar gewisseld hebbende, neemt hij het blozende meisje bij de hand en geleidt haar tot VAN WOLPHEN. -- 'Zie hier het kleinnood dat wij u toegedacht hadden! ik hoop niet dat gij hetzelve versmaden zult Veldheer!'

Edele GUI! vergeef mij mijne onregtmatige verdenking die ik een oogenblik wegens uw inzicht dorst koesteren?... roept GEYSAMA; met vuur kust hij de hand van het beminde meisje en beide storten zich op hunne knieën voor den Bisschop neder.

'Dat de Almagtige u zegene mijne kinderen!' zegt de Prelaat, zijne handen op hunne hoofden leggende, terwijl de tranen langs zijn eerwaardig, nu ten hemel gericht gelaat biggelen. -- Hij die de deugd beloont, kent uwe edele harten, Hij zal u niet verlaten. Blijf deze deugd getrouw, en op aarde zult gij gelukkig, in den hemel zal uw erfdeel zijn!'

(dan kommen de gelokweensken en zo, en d'r volgt een feest tot diepe in de naacht; as laeste laoten we je nog een klein stokkien van et veerdere gelok van GEYSAMA en IDA pruyen)

Zacht als de daauw des hemels snellen nu de dagen onzer jongelieden voorbij; onuitsprekelijk beminde GEYSAMA het schoone meisje, dat ligt als een zefier, gelukkig als een Heilige, aan zijne zijde zweefde. Overal vonden zij liefde en geluk; het zij dat zij den slotstuin bezochten, en onder het gekweel der vogelen, terwijl IDA's teedere vingers de harp tokkelde, hunne min bezongen, het zij dat de omstreken des kasteels tot eene wandeling gekozen werden, waar de Veldheer dan het hem liefde vol aanblikkende meisje, alle de plaatsen aanwees, daar zijne dappere *Vriezen* waren gelegerd geweest, daar de tenten gestaan, en waar het stormgevaarte was te zamengesteld, bij deze beschrijving glinsterde GEYSAMA's oog van een onwederstaanbaar heldenvuur en de arm beefde, waarin die der jonkvrouwe ruste.

Boeken en artikels

Hieronder geven we de titels van de veurnaemste boeken en artikels die we bruukt hebben. Meer kuj' vienen in de 'Bibliografie van Stellingwarf'. Daor beschikken benaemens de schoelen over in et kader van et hiemkunde-onderwies.

Eerst lees ie de schrieversnaeme, dan et jaortal dat et boek of artikel verschenen is en de titel, en dan et plak van uutgifte (z.p. lees ie as dat plak onbekend is). Bi'j een artikel sluten we meerstal of mit de blad-ziedennommers daor et mit begint en ophooft. Diegegevens hej' neudig aj' een boek anvroegen bi'j een biebeltheek of aj' een kopie van een artikel hebben willen of zo. Et steerntien betekent dat we daor naor verholing veul gegevens an te daanken hebben.

- Bloemhoff, S.A.,
1988 *Klokkestoelen van Stellingwarf in woord en beeld*. Oosterwoolde.
- Blok, D.P.,
1984 'De schenking van het ius forestense in Drente aan de bisschop van Utrecht', in: *Ad Fontes, Opstellen aangeboden aan prof. dr. C. van de Kieft*. Amsterdam.
1985 'De vroege Middeleeuwen, tot ca. 1150', in: Heringa, J. e.a. (red.), *Geschiedenis van Drenthe*. Meppel enz.: 141-170.*
- Bouma, K.,
1987 *Stellingwerfse boerenplaatsen*. Z.p.
- Buren Schele, A.D. van,
1836 *Het slot te Vollenhoven of Vrijheidsmin en Heldendeugd. Eene geschiedkundige roman, uit de opstand der Stellingwerfer Vriezen tegen bisschop Gui van Utrecht, in 1311-1313*. Amsterdam.
- Daan, J. en D.P. Blok,
1977 *Van Randstad tot Landrand*. Amsterdam, 1977, 3e druk.
- Eijken, E.D.,
1986 '850 jaar "Vollenhove"', in: Dijkstra, K. e.a. (red.), *Uit de geschiedenis van Brederwiede*. Kampen: 15-32.
- Heel, C. van,
1986 'Het vroegste verleden van Steenwijk', in: *Historische mededelingen. Officieel orgaan van de Historische Vereniging Steenwijk en Omstreken*: 3-7.
- Keller, A. von,
1859 *Die Geschichten und Taten Wilwolts von Schaumburg*. Stuttgart.

- Middendorp, F.,
1985 *Na driemaal klokkleppinge. De Westhoek*. Wolvega.
- Mol, J.A.,
1987 'De plundering van het convent te Schoten in 1472', in: *De Vrije Fries* LXVII: 65-88.
- Molen, S.J. van der,
1977 *Opsterlân. Skiednis fan in Wâldgritenij*. Ljouwert.
1988 *Het oude boerenhuis in Zuidoost-Friesland*. Oosterwolde.
- Mulder, G.,
1969 'De "Duodecim Parochie" van 1328', in: *Driemaandelijke Bladen* 21: 132-139.
1972 'De Stellingwerfse dorpsnamen', in: *Driemaandelijke Bladen* 24: 117-133; 187-204.*
- Oosterhout, M.G. e.a.,
1975 *Pax Groningana. 204 oarkonden út it Grinzer Gemeente-archyf oer de forholding Grins-Fryslân yn de fyftjinde ieu*. Grins.
- Oosterwijk, T.H.,
1952 *De vrije natie der Stellingwerven*. Assen.*
1986 *Notities uit de geschiedenis van de Ooststellingwerfse dorpen*. 2e, bewaakte druk. Oosterwoolde.
1986 'Karkestichtings in de Stellingwarven', in: *De Ovend* 14: 46-54.*
- Popping, H.J.,
z.j. *Wie waren de oude Stellingwerfers en vanwaar stamt hun naam?* Oosterwoolde.*
- Postema, Jan P.J.,
1987 *Tussen graaf en maire. Bijdragen tot de geschiedenis van Steenwijk en omstreken voornamelijk in de 16e en 17e eeuw*. Kampen.
- Memorialen van de stad Stienwiek (begin 16e eeuw), archief gemeente Stienwiek.
- Thabor, Peter Jacobszoon van,
1973 *Historie van Vrieslant beschreven door Peter Jacobszoon van Thabor. Met een inleiding van dr Regn. Steensma*. Leeuwarden.
- Tromp, H.M.J.,
1985 'Drenthe, Coevorden en de bisschop, 1150-1395', in: Heringa, J. e.a. (red.), *Geschiedenis van Drenthe*. Meppel enz.: 171-196.
- Vries, M.H. de,
1977 *Uit het land van de Griffioen. De historie van West-Stellingwerf*. Wolvega.
- Vries, O.,
1986 *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid*. Leeuwarden.*

Inhoold

Veurof	5
Lange, lange leden	7
'Eigen', dat hangt d'r vanof!	8
Streektaelen in Nederlaand	9
Saksische boerderi'jen	12
Klokkestoelen	14
Naor Drente!	15
Wanneer was oons dôrp d'r al?	18
Naor Vollenhove!	19
Weeromme naor Stellingwarf	22
Et ooldste Stellingwarf	23
Et wark van de stelling	26
'Vri'je Friezen'	27
De naeme Stellingwarf	28
Vrijheidsmin en heldendeugd	32
Nog 'even' naor Vollenhove	33
Et vri'je laand Stellingwarf	37
Eisen van de bisschop	38
't Oostaende komt bi'j 't Westaende	43
De Friese kaante uut	45
Zeuyenwoolden	49
De Friese vrijhied gaot verleuren... een betien eigen schuld mit?	52
Uut een oolde kroniek	54
De beschikking van Maximiliaan	56, 58
Stellingwarf wodt een stokkien Frieslaand	61
Von Schaumburg bi'j Berkoop; de gemientewaopens	62
Stellingwarfs Volkslied	67
De ban-tekst van 1309	68
Verbond van Stellingwarf mit Grunningen over de rechtspraoke	71
Aandere oorspronkelike teksten	73
Meer uut 'Vrijheidsmin'	74
Boeken en artikels	78
Inhoold	80

In dit boekien wodt op een begriepelijke meniere de historisch biezondere pesisie van Stellingwarf uutlegd. Dat et gaot veural over de Middelieuwse ontwikkeling van dit ooit 'vri'je laand'. Et is veural bedoeld veur de schoelen, mar et gefit ok aandere geïnteresseerden een schat an infermaosie. Op hiel wat vraogen over de geschiedenis en et kom-of van oons Nedersaksische Stellingwarf, inklemd tussen Drente, Overiessel en et echte, 'Friese Frieslaand', vien ie een antwoord!

